

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DİJİTAL
VATANDAŞLIK**

NURGÜL ÇALIŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. KİBAR AKTİN

SİNOP- 2023

TEZ KABUL

NURGÜL ÇALIŞKAN tarafından hazırlanan “**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DİJİTAL VATANDAŞLIK**” başlıklı bu çalışma, 23.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Sibel IŞIK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

İmza

**Üye
(Danışman)**

Kibar AKTIN
Sinop Üniversitesi

İmza

Üye

Doç. Dr. Hülya KARAÇALI TAZE
Sinop Üniversitesi

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nurgül ÇALIŞKAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA DİJİTAL VATANDAŞLIK

NURGÜL ÇALIŞKAN

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. KİBAR AKTİN

İçinde bulunduğumuz çağda nesnelere interneti (IoT), yapay zekâ (AI) ve akıllı ulaşım sistemleri (ITS) gibi dijital yenilik ve dönüşümler vatandaşlık rollerini değiştirmiştir. Dijital dünyada haklarını ve sorumluluklarını bilen güvenli, yasal ve etik kurallara uygun olarak davranma becerisine sahip bilinçli vatandaş olmak önemlidir. Bu becerilerin bireylere kazandırılmasında sosyal bilgiler dersi büyük rol oynamaktadır. Bu çalışmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının dijital vatandaşlık alt boyutları kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmış ve doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Tipik durum örnekleme ile belirlenen ders kitapları, dijital vatandaşlık boyutlarına ait kategorik çerçeve esas alınarak betimsel olarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık kategorileri esas alınarak değerlendirildiğinde en fazla dijital vatandaşlık kategorilerine 4 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verildiği görülmüştür. En az dijital vatandaşlık kategorilerine 6 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında rastlanmıştır. Ders kitaplarında hiç yer verilmeyen kategorinin dijital görgü kategorisi, en az yer verilen kategorinin ise dijital sağlık (4 Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında mevcut) olduğu görülmüştür. Sırasıyla dijital güvenlik (4 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında mevcut), dijital hak ve sorumluluklar (4 ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında rastlanmadı), dijital kanun (5 ve 6. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında mevcut) ve dijital okuryazarlık (4, 5 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında mevcut) kategorilerine rastlanmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bu dijital vatandaşlık kategorilerine yönelik bilgilendirici, pekiştirici ve destekleyici ölçme ve değerlendirme etkinliklerinin eksik kaldığı görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: Sosyal bilgiler; Dijital vatandaşlık; Dijital vatandaşlık alt boyutları; Ders kitabı

Haziran, 2023, 97 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

DIGITAL CITIZENSHIP IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

NURGÜL ÇALIŞKAN

SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

SOCIAL STUDIES EDUCATION

SUPERVISOR: ASSOC. DR. KİBAR AKTIN

In the current era, digital innovations and transformations such as the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI) and intelligent transportation systems (ITS) have changed the roles of citizenship. It is important to be conscious citizens who know their rights and responsibilities in the digital world and have the ability to act in accordance with safe, legal and ethical rules. The social studies course plays a major role in helping individuals acquire these skills. In this study, it was aimed to examine the 4th, 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks within the scope of digital citizenship sub-dimensions. Qualitative research approach was used in the study and document analysis method was employed. The textbooks determined by typical case sampling were analyzed descriptively based on the categorical framework of digital citizenship dimensions. As a result of the analysis, it was seen that the most digital citizenship categories were included in 4th and 5th grade Social Studies textbooks based on digital citizenship categories. The least digital citizenship categories were found in 6th and 5th grade social studies textbooks. It was observed that the category that was not included at all in the textbooks was digital etiquette, and the least included category was digital health (present in 4th grade social studies textbooks). The categories of digital security (present in 4th and 5th grade social studies textbooks), digital rights and responsibilities (not found in 4th and 5th grade social studies textbooks), digital law (present in 5th and 6th grade social studies textbooks) and digital literacy (present in 4th, 5th and 7th grade social studies textbooks) were found respectively. It was observed that informative, reinforcing and supporting assessment and evaluation activities for these digital citizenship categories were missing in the social studies textbooks.

KEYWORDS: Social studies; Digital citizenship; Digital citizenship sub-dimensions; Textbook.

June, 2023, 97 Page

TEŞEKKÜR

Günümüzde çalışan anne olmak zor. Hem çalışan hem de tez yazmaya çalışan anne olmak daha da zor. Kendimi bazen otuz iki kollu ahtapota benzettiğim zamanlarım oldu. Bazen de keşke benden beş altı tane klonlanmış olsa dediğim zamanlarım... Yirmi dört saatin benim için ne kadar az vakit olduğunu, bir günün neden daha uzun olmadığını düşündüğüm zamanlarım... Hiçbir şeye yetişememek duygusu... Şu an bunları yazabiliyorsam demek ki süreci doğru yönetebilmişim. Bu süreçte manevi varlıklarıyla bana huzur ve güç veren güzel kızlarıma onları ihmal ettiysem özür dileyerek destekleri için sonsuz teşekkür etmek isterim.

Ben hayatta hep kendimi şanslı hissetmişimdir. Hayattaki en büyük şanslarımdan birinin de danışman hocam Doç. Dr. Kibar Aktın ile yolumun kesişmiş olması olduğunu düşünüyorum. Saat kaç olursa olsun istediğim saatte rahatlıkla ulaşabildiğim, her zaman bana inanan, varlığını yanımda hissettiğim ve bundan güç aldığım, çalışma sürecinde desteklerini ve katkılarını esirgemeyen ismi gibi narin hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Aramızda kan bağı olmasa bile beni hiç yalnız bırakmayan manevi kardeşim Sinan Dursun'a desteği için teşekkür ederim.

Nurgül ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sayıltıları.....	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.6. Tanımlar.....	5
2. LİTERATÜR.....	6
2.1. Dijital Vatandaşlık	6
2.1.1. Dijital vatandaşlık boyutları.....	7
2.1.1.1. Ribble'nin (2015) dijital vatandaşlık boyutları.....	8
2.1.1.1.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun	9
2.1.1.1.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin	11
2.1.1.1.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun	13
2.2. Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Dijital Vatandaşlık	15
2.3. İlgili Araştırmalar	18
3. YÖNTEM	23
3.1. Araştırmanın Modeli.....	23
3.2. Örneklem	23

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	24
3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	24
3.5. Geçerlilik ve Güvenirlik	30
4. BULGULAR.....	32
4. 1. Birinci Alt Problem 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular	32
4.1.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun	32
4.1.1.1. Dijital erişim	33
4.1.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin	33
4.1.2.1. Dijital okuryazarlık	34
4.1.2.2 Dijital iletişim	35
4.1.2.3. Dijital ticaret	36
4.1.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun	36
4.1.3.1. Dijital hak ve sorumluluklar	37
4.1.3.2. Dijital güvenlik	38
4.1.3.3. Dijital sağlık.....	39
4.2. İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular	40
4.2.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun	41
4.2.1.1. Dijital erişim	42
4.2.1.2. Dijital kanun	43
4.2.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin	44
4.2.2.1. Dijital okuryazarlık	45
4.2.2.2. Dijital iletişim	46
4.2.2.3. Dijital ticaret	47
4.2.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun	49
4.2.3.2. Dijital güvenlik	50
4. 3. Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular	54
4.3.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun	55
4.3.1.1. Dijital erişim	55
4.3.1.2. Dijital kanun	56
4.3.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin	56
4.3.2.1. Dijital iletişim	57
4.3.2.2. Dijital ticaret	57

4.3.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun	58
4.4. Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular	58
4.4.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun	58
4.4.1.1. Dijital erişim	59
4.4.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin	61
4.4.2.1. Dijital iletişim	62
4.4.2.2. Dijital okuryazarlık	62
4.4.2.3. Dijital ticaret	63
4.5. Beşinci Alt Problem 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD Kitaplarında Dijital Vatandaşlık Boyut ve Kategorilerinin Karşılaştırmalı Sonuçlarına Yönelik Bulgular	66
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	69
5.1. Öneriler	78
KAYNAKLAR	80
ÖZGEÇMİŞ	85

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1	Veri toplama aracı olarak kategorize edilen vatandaşlık boyutları ve kategorileri	24
Tablo 3.2	Dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine göre ders kitabından analiz örnekleri.....	25
Tablo 3.3	5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	29
Tablo 4.1	4. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular	32
Tablo 4.2	4. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	32
Tablo 4.3	4. Sınıf SBD kitabında “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	34
Tablo 4.4	4. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları.....	37
Tablo 4.5	5. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular	41
Tablo 4.6	5. Sınıf SBD kitabından “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	41
Tablo 4.7	5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	44
Tablo 4.8	5. sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	49
Tablo 4.9	6. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular	54
Tablo 4.10	6. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	55
Tablo 4.11	6. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	56
Tablo 4.12	7. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular	58
Tablo 4.13	7. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	58
Tablo 4.14	7. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları	61
Tablo 4.15	4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında Dijital Vatandaşlık Boyut ve kategorilerinin karşılaştırılması	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 4.1 4. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili içerik.....	35
Şekil 4.2 4. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili çoktan seçmeli soru	36
Şekil 4.3 4. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili içerik.....	36
Şekil 4.4 4. Sınıf SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklar ile ilgili içerik.....	38
Şekil 4.5 4. Sınıf SBD kitabında dijital sağlıkla ilgili görsel.....	39
Şekil 4.6. 5. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik	42
Şekil 4.7. 5. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili kavram karikatürü	43
Şekil 4.8 5. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlık kazanımlarını kontrol listesi	45
Şekil 4.9 5. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlıkla ilgili görsel ve içerik	46
Şekil 4.10 5. Sınıf SBD (2022) kitabında dijital erişim ile ilgili görseller	47
Şekil 4.11 5. Sınıf SBD kitabında dijital ticaretle ilgili haber	48
Şekil 4.12 5. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ilgili görsel	48
Şekil 4.13 5. Sınıf SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklarla ilgili haber	50
Şekil 4.14 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik ile ilgili karikatürler	51
Şekil 4.15 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik ile ilgili içerik ve görsel.	52
Şekil 4.17 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlikle ilgili çoktan seçmeli soruları.....	53
Şekil 4.18 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik ilgili haber metni ve sorular	53
Şekil 4.19 6. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili görsel ve yazılı içerik	57
Şekil 4.20 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik	60
Şekil 4.21 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik.	60
Şekil 4.22 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görseller	61
Şekil 4.23 7. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili görseller	62
Şekil 4.24 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili görseller	64
Şekil 4.25 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili görseller	65
Şekil 4.26 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili etkinlik	66

KISALTMALAR DİZİNİ

- SBDÖP** : Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
SBD : Sosyal Bilgiler Dersi
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
ISTE : Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (International Society for Technology in Education)
TYÇ : Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi
BİT : Bilgi İletişim Teknolojileri

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sayıltı, sınırlılıklarına ve araştırmada ele alınan temel kavramlara ilişkin tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Günümüzde teknolojideki hızlı gelişme, endüstriden başlayarak haberleşmeye kadar tüm sektörler üzerinde etkisini gün geçtikçe arttırmaktadır. Bu değişim sonucunda toplumlar teknoloji alanındaki güncel gelişmeleri yakından takip ederek ortaya çıkan yeniliklere ayak uydurmaya çalışmaktadır. 19. Yüzyılda İngiltere’de filizlenen ve tüm dünyayı saran sanayi devrimiyle birlikte insanlık teknolojide çağ atlamış ve internetin kullanılmasıyla birlikte vatandaşlık kavramı yeni bir boyut kazanarak dijital vatandaşlık olarak literatürde yerini almıştır. Söz konu kavram teknolojinin toplum hayatına etkisi sonucunda ortaya çıkan vatandaşlığın yeni bir boyutudur. 21. yüzyıl becerileri arasında yer alan dijital vatandaşlık kavramı Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu’na (International Society For Technology In Education [ISTE]) göre “Yasal, güvenli ve etik bir ortamdan oluşan dijital dünyada öğrenme, yaşama ve çalışma haklarını ve fırsatlarını bilerek bir arada yaşama” olarak tanımlanmaktadır (Çifçi vd., 2021, s. 723). Dijital vatandaşlıkla ilişkili bir kavram olan dijital vatandaş Çubukçu ve Bayzan’a (2013) göre teknoloji ve iletişim kaynaklarını kullanabilen, eleştirel düşünebilen, dijital sorumluluklarının farkında olan, teknolojiyi, bilgi sistemlerini kullanırken başkalarına zarar vermeyen ve bütün bunları vatandaşlık hak ve sorumlulukları bağlamında değerlendirebilen bireylerdir. Benzer bir tanım ise Karaduman ve Öztürk (2014)’ün bildirdiğine göre Farmer (2010) dijital vatandaşı hem kendi kişisel gelişimi hem de toplumsal gelişim için elektronik ortamda yer alan bilgileri uygun biçimde seçip, elde ettiği bilgileri bilinçli kullanan sanal gerçeklik alanında aktif bir biçimde rol alan, bireyler olarak nitelendirmektedir. ISTE’ye göre 21. yüzyıl becerilerinden biri olan dijital vatandaşlık becerisi gelişen, karmaşıklaşan ve değişen teknoloji karşısında toplumun geleceği açısından ilköğretim kademesinde başlanarak öğrencilere kazandırılması gereken bir beceridir (Turan ve Karasu Avcı, 2018).

Güncel becerilerin kazandırılmasına yönelik ilk girişimler öğretim programlarında gerçekleşmektedir. Çünkü öğretim programlarının en temel amaçlarından biri; topluma uyumlu, toplum kurallarını, hak ve özgürlüklerini, yükümlülüklerini benimsemiş nitelikte vatandaşlar yetiştirmektir. Bu bağlamda öğretim programlarında öğrencilerin ulusal ve

uluslararası düzeyde “kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde” (TYÇ) tanımlanmıştır (MEB, 2018). Bu yetkinliklerden biri “Dijital Yetkinliktir”. Söz konusu yetkinlik hayatın her alanında BİT’in (Bilgi İletişim Teknolojileri) güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını işaret etmektedir. Bu yetkinlik “bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler” içermektedir (MEB, 2018).

SBDÖP’de (Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı) öğrencilerin dijitalleşen dünyada ortaya çıkan yeni durumlar karşısında dikkat etmesi gereken hususlar ve konunun önemine yönelik şu açıklamalara rastlanmaktadır:

Son yıllarda dijital teknolojideki gelişmelere bağlı olarak vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla ilgili yeni durumlar (dijital vatandaşlık, e-Devlet, sanal ticaret, sosyal medya vb.) ve birtakım sorunlar (dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, kişisel bilginin gizliliği, siber dolandırıcılık, siber zorbalık vb.) ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin dijital vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amacıyla konuyla ilgili ders içi ve ders dışı etkinliklere yer verilmelidir (MEB, 2018).

SBDÖP’de dijital vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek amaçlı ders içi ve dışı etkinliklere yer verilmesi önerilmektedir. Ders içi öğretim araçlarında biri de ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğretmenlerin çeşitli temel bilgileri öğrencilere aktarmada ve etkinlikleri gerçekleştirmede kullandığı öğretim araçlarından biridir. Dijital vatandaşlık yeterliliklerin kazandırılmasında önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü ders kitapları; öğretim programında yer alan hedeflerle tutarlı olarak konuların işlendiği, öğrencilere gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırıldığı temel kaynaklardır (Kılıç ve Seven, 2011). Bu nedenle ders kitapları, çocuğun bir parçası olduğu toplumla “bütünleşmesini sağlayan, o toplumun inançlarını, kültürünü, yaşam biçimini, felsefesini, etkileşim biçimlerini, gelenek ve göreneklerini açıklayan ve öğreten ilk kaynaktır” (Baştürk, 2006, s. 14). Dijital vatandaşlık boyutlarının bir vatandaşlık eğitim programı olan sosyal bilgiler ders kitaplarında incelemek bu açıdan ciddi bir önem taşımaktadır. Sosyal bilgiler eğitimi başta olmak üzere ilgili alan yazın incelendiğinde; sosyal bilgiler, sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ile ilgili görüşlerini belirleyen (Çolak, 2022; Hakdar, 2022; Parsak, 2021; Bakır, 2016), ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin dijital vatandaşlık algılarını tespit eden (Hızmalı, 2022; Şen 2022; Aslan, 2022; Karadağ, 2022; Öztürk, 2019), sosyal bilgiler

eğitiminde eğitim paydaşlarının (öğretmen, öğrenci ve veli) dijital vatandaşlık deneyimlerini ortaya koyan (Sevigen, 2022; Yılmaz, 2022; Sarı, 2019); sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik algılarını analiz eden (Avcı, Faiz ve Recepoğlu, 2021; Ezer ve Aksüt, 2021); SBDÖP'yi, dijital vatandaşlık ve ders kitaplarına yansımaları bağlamında inceleyen (Pala, 2023; Turan ve Karasu Avcı, 2018; Kara ve Atasoy, 2019) çalışmalara rastlanmıştır. Ancak bu çalışmaların daha genel çerçevede yapılmış karşılaştırmalı betimsel araştırmalar olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarını dijital vatandaşlık alt boyutları açısından inceleyen kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının dijital vatandaşlık alt boyutları bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler ders kitaplarını dijital vatandaşlık alt boyutları kapsamında incelemektir. Dolayısıyla araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

- ✓ 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde dijital vatandaşlık alt boyutlarını ve bu boyutların hangi içerik ve kaynaklarla sunulduğunu belirlemek.
- ✓ 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde dijital vatandaşlık alt boyutlarını ve bu boyutların hangi içerik ve kaynaklarla sunulduğunu belirlemek.
- ✓ 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde dijital vatandaşlık alt boyutlarını ve bu boyutların hangi içerik ve kaynaklarla sunulduğunu belirlemek.
- ✓ 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde dijital vatandaşlık alt boyutlarını ve bu boyutların hangi içerik ve kaynaklarla sunulduğunu belirlemek.
- ✓ 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmek amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Gelecekte toplumu şekillendirecek ve topluma yön verecek olan öğrencilerin teknolojiyi amacı doğrultusunda, etkin ve ahlaki ilkelere uygun bir şekilde kullanabilme yeterliliğine sahip olması gerekmektedir. Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde bu durum zorunluluk haline gelmiştir. Dijital vatandaşlık eğitimi ile öğrencilerin interneti ve bilgiye

erişim kanallarını etik, yasal, güvenli ve sorumlu bir biçimde kullanabilmeleri zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Sosyal bilgiler dersi çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlere sahip etkin vatandaşlar yetiştirme amacına hizmet eden bir ilköğretim dersi. Bu nedenle, aktif, sorumlu, sosyal katılım sağlayan, duyarlı vatandaşlar yetiştiren sosyal bilgiler dersine dijital yeterlilikleri gelişmiş vatandaş yetiştirme hususunda önemli görevler düşmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında dijital vatandaş yetiştirme konusunda pek çok beceri ve değer hali hazırda yer almaktadır (Yılmaz, 2022). Tüm bunlardan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitabında dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına yönelik elde edilen bulguların;

- ✓ MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun program güncelleme çalışmalarında SBDÖP'yi dijital vatandaşlık boyutları bağlamında geliştirme çalışmalarına ışık tutacağı,
- ✓ Sosyal Bilgiler ders kitabı yazarlarının Dijital Vatandaşlık ve Boyutları açısından ilgili kitapları içerik, etkinlikler ve görsellerle zenginleştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı,
- ✓ Araştırmacıların, konu ile ilgili yeni çalışmalar yapmalarına referans olacağı ve mevcut çalışmalarını değerlendirmelerine kaynaklık edeceği umulmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sayıtları

- ✓ 2022 basımlı 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
- ✓ Araştırmanın verilerinin kategorilendirme işlemi ve kodlamaya yönelik uzman görüşünün güvenilirlik açısından yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

- ✓ Konu açısından bu araştırma 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının dijital vatandaşlık alt boyutları kapsamında incelenmesiyle sınırlıdır.
- ✓ Örneklem açısından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan öğretmenler tarafından yaygın kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi bir sosyal eğitim platformunda yer alan 2022-2023 eğitim öğretim yılında okullarda ders kitabı olarak kullanılan 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarıyla sınırlıdır.
- ✓ Zaman açısından bu araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Sosyal Bilgiler: Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi (Doğanay, 2008).

Ders Kitabı: Eğitim programlarında belirlenen amaçlara uygun olarak hazırlanan, öğretim programlarında yer alan derslerin (Sosyal bilgiler, Matematik, Türkçe vb.) içeriği ile ilgili öğrencilere bilgi sunan, onların öğrendiklerini pekiştirmesine, sınava hazırlanmasına ve öğrenme hızlarına uygun olarak çalışmalarına olanak sağlayan kullanışlı bir öğretim materyalidir (Taktak, 2022).

Vatandaşlık: Bireylerin kendi akıllarını kullanarak dünyayı algılamaları, toplum ve kendileri ile ilgili konulara ilgi duymaları ve böylece sosyal alanın her aşamasına katılmalarıdır (İkinci, 2016).

Dijital Vatandaşlık: Teknoloji kullanırken analitik düşünebilen, dijital etik kurallarının farkında olan, dijital ortamda bulunurken kendisine, başka bir bireye, topluma ya da doğaya zarar vermeyen, doğru bilgi yayan ve doğru davranışlar sergileyen kişilerdir (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Dijital Yetkinlik: İş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını kapsar (MEB, 2018).

2. LİTERATÜR

Araştırmanın bu bölümünde dijital vatandaşlık kavramı ve gelişimi, dijital vatandaşlık boyutları, sosyal bilgilerde dijital vatandaşlık, dijital vatandaşlık kapsamında sosyal bilgiler alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Dijital Vatandaşlık

Antik dönemlerden itibaren değişikliğe uğrayan vatandaşlık, ilk başlarda belli sınıflarda yer alan kişiler için kullanılmış günümüze yaklaştıkça bir toplum içinde yaşayan bireyin, toplumun belirlemiş olduğu normların sağladığı haklara sahip olması biçiminde tanımlanmıştır (Karaduman, 2011). Başka bir ifadeyle kişi ile devlet arasındaki hukuki ve siyasi bağ olarak tanımlanan vatandaşlık, durağan değildir ve sürekli değişime uğramaktadır. Küreselleşme olgusu ile birlikte dünya sınırları iyice küçülmüş ve ülkeler arası ilişkiler yoğunlaşmıştır. Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesiyle eğitim, araştırma, sağlık, okuryazarlık, aile, mesleki gelişim, sosyalleşme, iletişim gibi alanlarda önemli dijital yeniliklere yol açmıştır. Dijital vatandaşlık kavramı, teknolojinin ortaya çıkması ve hayatın her alanına nüfuz etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kavram dijital dünyada uyulması gerekli kuralları da beraberinde getirmiştir. Dijital dünyadaki yurttaşlık kuralları, teknolojiyi doğru kullanmanın getirdiği sorumluluklara saygı göstermek ve kullanırken etik davranışlara uymak açısından toplumdaki diğer davranış kurallarından farklı değildir. Dijital vatandaşlıkta en önemli şey, çevrimiçi ve çevrimdışı yaşam arasındaki önceliği bilen bilinçli bir vatandaş olmanın nasıl olacağıdır. 2007 yılında ISTE tarafından içinde bulunduğumuz yüzyılda bireylerde olması gereken; teknolojiyi etkin kullanma, yeniliklere açık olma, iletişim ve iş birliği halinde olma, araştırma ve bilgi edinme yöntemlerine hâkim olma, problemlere çözüm üretme ve dijital vatandaşlık olmak üzere 6 yeterlik alanı belirlenmiştir. Dijital vatandaşlık tüm bu yeterlilik alanları içerisinde son zamanlarda teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelere bağlı olarak daha da önem kazanmıştır.

Dijital vatandaşlık, bir kişinin dijital ortam bağlamında uygun şekilde faaliyetler yürütmesi ve hem çevrimiçi hem de çevrimdışı yaşamlar arasında bir denge sağlaması için ihtiyaç duyduğu bir dizi yetenek olarak yorumlanabilir. Ribble ve Bailey dijital vatandaşlığı teknolojiyi doğru, uygun ve sorumlu şekilde kullanmak için geliştirilmiş davranış normları olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2021). Başka bir tanımda dijital vatandaşlık, “internet ortamında etik ve evrensel kurallar çerçevesinde her türlü

tehlikenin bilincinde hareket etmek” olarak yer almıştır (Aydın, 2015). Genel bağlamda dijital vatandaşlık, öğrencilerin dijital dünyada haklarını ve sorumluluklarını bilen güvenli, yasal ve etik kurallara uygun olarak davranan yetkin bireyler olmalarını amaçlamaktadır.

2.1.1. Dijital vatandaşlık boyutları

İnternet teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak bireylerin günlük hayatlarında yaptıkları işlemler sanal ortamlara taşınmıştır. Bu değişim beraberinde genel ağı kullanmanın ve çevrimiçi ortamlara katılımın sonucu olarak yeni bireysel hak ve sorumluluklar getirmiştir. Literatürde Dijital vatandaşlık olarak yerini alan bu kavram siyaset bilimci Karen Mossberger tarafından 2007'de " teknoloji kullanım becerilerine sahip bireylerin, bu ortamı sorumluluk sahibi bir şekilde ve kuralların farkında olarak kullanması " şeklinde tanımlanmıştır. Dijital vatandaşlık, öncelikle bireylerin genel ağı erişebilmelerini ve bunu sağlayan araçları etkili kullanabilme becerilerini gerektirir. Sorumlu bir dijital vatandaş olmak; interneti bilinçli ve güvenli bir şekilde kullanabilme, teknoloji okuryazarlığı, çevrimiçi güvenlik ve çevrimiçi ortamlarda başkalarının haklarını gözetme, doğru ve yanıltıcı bilgilerin ayırt edilebilmesi gibi becerileri gerektirir. Dijital vatandaşlık becerilerinin öğrenilebilmesi için öncelikle bu kavramın ve alt boyutlarının bilinmesi gerekmektedir.

Dijital vatandaşlık birçok bilim insanı tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlardan biri olan Choi (2016), dijital vatandaşlığı etik, bilgi ve medya okuryazarlığı, katılım ve kritik direnç olarak dört boyutta incelemiştir.

Eğitimci Michael Ribble, "*Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know*" (*Okullarda Dijital Vatandaşlık: Tüm Öğrencilerin Bilmesi Gereken Dokuz Unsur*) (2007) adlı kitabında okullarda öğrencilere dijital teknolojileri sorumlu ve etkin biçime kullanmayı öğretmek üzere dijital vatandaşlığı 9 boyutta sınıflandırmıştır. Bunlar:

- ✓ Dijital erişim,
- ✓ Dijital ticaret,
- ✓ Dijital iletişim,
- ✓ Dijital okuryazarlık,
- ✓ Dijital görgü (etik),
- ✓ Dijital kanun,
- ✓ Dijital hak ve sorumluluklar,

- ✓ Dijital sağlık ve
- ✓ Dijital güvenliktir.

Ribble ve Bailey (2007) tarafından ortaya atılan dokuz boyuta Kim ve Choi (2018) onuncu boyut olan ‘‘Yerel, toplumsal veya uluslararası faaliyetlere elektronik katılım’’ olarak tanımlanan dijital katılım boyutunu eklenmiştir.

Avrupa Komisyonu (2016) tarafından dijital vatandaşlık boyutları farklı sınıflandırılarak yeniden tanımlanmıştır. Bu boyutlar:

- ✓ çevrim içi kalma (erişim ve kapsama, öğrenme ve yaratıcılık, medya ve bilgi okuryazarlığı),
- ✓ Mutlu evrim içi olma (etik ve empati, sağlık ve esenlik, e-mevcudiyet ve
- ✓ İletişim) ve çevrim içi haklar (aktif katılım, hak ve sorumluluklar, gizlilik ve güvenlik, müşteri farkındalığı) olmak üzere üç başlık altında toplamıştır.

ISTE’de Ribble’nin (2011) sunmuş olduğu dijital vatandaşlık boyutlarını farklı açılardan ele almıştır. Bu boyutlar şu şekildedir:

- ✓ Eşit dijital haklar ve herkes için erişim
- ✓ Başkalarına evrimii ortamlarda saygılı olmak/siber zorbalık yapmamak
- ✓ Başkalarının dijital çalışmalarına zarar vermemek
- ✓ İletişim kurarken uygun kararlar,
- ✓ öğrenmeyi ilerletmek ve değişen teknolojilerine ayak uydurmak için dijital araçları kullanmak
- ✓ Sorumlu evrimii satın alma kararları,
- ✓ Dijital platformlarda temel dijital hakları korumak
- ✓ Teknolojinin fiziksel ve psikolojik sağlık risklerini sınırlamak (Metin, 2021).

Ribble ve Bailey (2007) tarafından yapılandırılan dijital vatandaşlığın dokuz davranış boyutu Ribble (2011) tarafından tekrar düzenlenmiştir (şahin ve Karaduman, 2022, s. 397).

2.1.1.1. Ribble (2011) ’nin dijital vatandaşlık boyutları

Ribble, dijital vatandaşlık kavramını yeni düzenlemesinde  tema içerisinde dokuz boyutta aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- ✓ Saygı; etik, erişim ve kanun alanlarını,
- ✓ Eğitim başlığı; iletişim, okuryazarlık ve ticaret alanlarını,
- ✓ Korumak başlığı ise hak ve sorumluluklar, güvenlik ve sağlık konularını kapsamaktadır (Şahin ve Karaduman, 2022, s. 397).

Bu tema ve boyutlara ilişkin ayrıntılar başlıklar halinde aşağıda yer almaktadır.

2.1.1.1.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun

Dijital Görgü (Etik)

Etik kavramı, doğru ve yanlış gibi ahlaki değerlerin ne olduğu ve eylemlerin nasıl olması gerektiğini inceleyen bir kavramdır. Etik kavramı, genellikle felsefi bir kavram olarak kullanılmaktadır. Günümüzde toplumların günlük hayatlarında uyması gereken ahlaki ilkeler ve kurallar vardır. Bu kuralların internet ortamına uyarlanmasıyla dijital etik kavramı ortaya çıkmıştır. Ribble ve Bailey (2007) dijital etik kavramını çevrimiçi ortamda davranışların elektronik standartları olarak tanımlamışlardır. Dijital etik; internet üzerinden yapılan tüm iletişim süreçlerinde ahlaki açıdan doğru davranışları belirleyen bir kavramdır. Dijital etik, teknolojiyi kötüye kullanmayarak başkalarına zarar vermemeyi sağlayan ve doğru davranışı teşvik eden kurallara denir. Dijital etik günümüzde etkileşimde bulunduğumuz insanlara gösterdiğimiz saygı ve nezaketin internet ortamında gösterilmesini kapsar. Günümüzde hemen hemen herkes gün içerisinde beğeni yapma, paylaşım yapma, tweet atma gibi dijital eylemlerde bulunmaktadır. Bu eylemlerin getirdiği ekranın ve klavyenin arkasında hissedilen sonsuz özgürlük hissi ahlaki olmayan davranışlara yol açmaktadır. Dijital etik sayesinde bireylerin kendini sınırsız özgür hissetmesini sağladığını düşündüğü dijital dünyanın sınırları belirlenmektedir. Çocuklara geleneksel toplumda etik kuralların verilmesi nasıl bir gereklilikse yaşanılan bilgi çağında dijital ortamda dijital etik değerlerin kazandırılması da o düzeyde bir gerekliliktir (Hollandsworth vd., 2011). Dijital etik kurallarını bilmek ve bu çerçeveye uygun davranmak insanların dikkat etmesi gereken dijital vatandaşlık görevidir.

Dijital Erişim

Dijital erişim; toplumun bir bütün olarak elektronik ortama katılımıdır (Ribble ve Bailey, 2007). Tüm bireylerin cinsiyet, etnik köken, yaş, fiziksel ve zihinsel farklılıklarına bakılmaksızın çevrimiçi ortamlara kolaylıkla ulaşılması sağlanmalıdır. Çubukçu ve Bayzan (2013) dijital erişimi; toplumun dijital teknolojiye her yerden yüksek hızda ve

kalitede erişebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. We Are Social Dijital 2023 Ocak ayı raporuna göre 2023 yılı itibarıyla dünyada 5,16 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır. Bu da dünya nüfusunun yüzde 64,4'ünün çevrim içi olduğu anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde her ne kadar teknolojik imkânlarla ve çevrim içi ortamlara erişim imkânları artmış olsa UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu 2017; Dijital bir dünyada çocuklar" başlıklı raporunda dünya genelinde gençlerin yüzde 29'u, yaklaşık 346 milyon bireyin çevrimiçi olmadığı bildirilmiştir. Avrupa'daki gençlerin sadece yüzde 4'ünün internet erişimi yokken, Afrikalı gençlerin yaklaşık yüzde 60'ının internete erişemediği görülmektedir. Dijital bölünmeler; hâlihazırdaki ekonomik ayrımları da yansıtmaktadır. Dijital zengin ailelerden gelen çocukların sahip oldukları avantajları daha da arttırırken en yoksul ve en dezavantajlı çocuklara herhangi bir fırsat sunamamaktadır. 2017'de tüm dünyada internet kullanan erkeklerin oranı, internet kullanan kadınların oranından yüzde 12 daha fazladır. Hindistan'da internet kullanıcılarının sadece üçte biri kadındır. Gelişmekte olan ülkeler erişim altyapısının yaygınlaştırılmasına, cihaz ve erişim fiyatlarının düşürülmesine, bireylere temel BİT becerilerinin kazandırılmasına odaklanırken, gelişmiş ülkeler bireylerin dijital yetkinliklerinin geliştirilmesine ve dezavantajlı kesimlerin BİT ile tanışmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2014). Bu doğrultuda dijital vatandaşların erişim açısından kullanıcılar arası bir denge oluşturulabilmesine destek olmaları vatandaşlık gerekleri bağlamında kritik bir role sahiptir (Karaduman, 2011, s. 399).

Dijital Kanun

Teknolojinin hızla artması beraberinde birtakım riskleri de getirmiştir. Siber suçlar olarak bilinen ve bilişim sistemine dayalı olarak işlenen kişisel verileri ele geçirme, şifre çalma, iletişimin engellenmesi, dolandırıcılık gibi suçlar ile sosyal medya ortamlarında, zorbalık, ifade özgürlüğü ihlali, şantaj, itibar zedeleme gibi suçların da kanun önünde cezai yaptırımlarının bulunduğu bilinmesi ve bu konuda diğerlerinin bilinçlenmesi dijital vatandaşın görevleri arasındadır. Ribble ve Bailey (2007), dijital kanunu yasal haklar ve teknoloji kullanımını düzenleyen kısıtlamalar olarak tanımlamaktadırlar. Bireylerin teknolojiyi kullanırken dijital ortamlarda geçerli olan kuralların, yaptırımların ve kanunların farkında olunması, bu kurallara uyulması, uymayanların uyarılması önemlidir. Örneğin çevrim içi ortamlarda ulaşılan bilgi ve ürünlerin izinsiz kullanılmayacağı ve bunları kullanmanın hırsızlıkla eş değer olduğunun farkında olunmalıdır. Bir şeyin fiziksel olarak bulunmamasının onun değersiz olduğu

anlamına gelmemektedir. Bu doğrultuda çevrim içi ortamlardaki fikir, eser ve içeriklere yönelik olarak mülkiyet açısından uyulması gereken kurallar bağlamında yaklaşması dijital vatandaşlığın temel gerekliliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Şahin ve Karaduman, 2022, s. 400).

2.1.1.1.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin

Dijital Okuryazarlık

Teknolojinin toplumda artan önemi ve çevrim içi ortamlara erişimin çok yaygın hale gelmesi dijital dünyada etkin birer vatandaş olmayı zorunlu kılmıştır. Çevrim içi ortamlarda edinilen bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi ve bilgi kaynaklarının araştırılması önemli hale gelmiştir. Dijital çağın ilerlemesiyle birlikte okuryazarlık kavramının kapsamı da gün geçtikçe gelişmiş ve bu gelişim dijital okuryazarlık, medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı gibi yeni okuryazarlıkları ortaya çıkarmıştır (Arslan, 2019). Bu doğrultuda dijital okuryazarlık günümüzde dijital vatandaşlık eğitiminin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

Dijital okuryazarlık; kullanıcıların teknolojiyi kullanarak bilgiyi bulma, değerlendirme, organize etme, oluşturma becerileri ve teknoloji açısından zengin ortamlarda bu becerileri kullanarak sorunları çözme becerisi olarak tanımlanmaktadır (MEB, t.b., s.9). Dijital okuryazarlık hakkında kaynaklarda farklı tanımlamalara rastlamak mümkündür. American Library Association'a (ALA) göre dijital okuryazarlık, "Hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgiyi bulmak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği"dir. Dijital okuryazarlık kavramını literatüre kazandıran Ribble ve Bailey (2007) dijital okuryazarlığı; dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanacağını bilme yeteneği şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, dijital okuryazarlığı sadece bilgiye erişme bilgisi olarak tanımlamak eksik bir tanımlamadır. Dijital okuryazar olmak için bazı bilgi ve becerilere sahip olmak gerekmektedir. Akıllı cihazların kullanımı ve kurulum şekli, internet tarayıcılarının ayarlanması, arama motorlarının aktive edilmesi, e-posta kullanımı, sosyal medya hesaplarının takibi gibi birçok beceri dijital okuryazarlık becerileri içerisinde yer almaktadır.

Dijital İletişim

İki ya da daha fazla kişinin bilgi birikimlerini, düşünce ve hayalleri ile duygularını anlaşılabilir bir yolla birbirlerine aktarma sürecine iletişim denir (Üstün, 2005). Gelişen teknoloji ile birlikte iletişim, dijital platforma taşınarak günümüzde çevrim içi ortamlarda akıllı cihazlarda kullanılan birtakım yazılım ve uygulamalar üzerinden gerçekleşmektedir. Yüz yüze iletişim azalarak yerini dijital araçlar ve dijital iletişim kanallarına bırakmaktadır. Ribble ve Bailey (2007) dijital iletişimi elektronik bilgi alışverişi olarak tanımlamaktadır. Çubukçu ve Bayzan (2013) 'a göre ise dijital iletişim; dijital ortamda bilgi alışverişinin yapılabilmesi, farklı iletişim kaynaklarını kullanabilme becerisine sahip olunması ve iletişim kaynaklarının doğru zamanda ve doğru şekilde kullanılmasıdır. Bu doğrultuda Ribble (2011) iletişim esnasında öncelikle iletilmek istenen mesajın ve kullanılması planlanan yöntemin en iyi ve en uygun seçenek olup olmadığının gözden geçirilmesini önermektedir.

Dijital Ticaret

Ticaret, teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte dijital ortama taşınarak yeni bir boyut kazanmıştır. Çevrim içi ortamlar üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetler beraberinde birtakım risklerde getirmiştir. Dijital ortamlarda hak ve sorumluluklarını bilen bir tüketici olmak gerçek hayatta hak ve sorumluluklarını bilen bir tüketici olmak kadar önem arz etmektedir. Bu sebeple iyi bir dijital vatandaşın çevrimiçi ortamlarda alışveriş yaparken yeterli bilinç düzeyinde olması gerekmektedir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) dijital ticareti mal ve hizmetlerin üretim, reklam, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılması olarak tanımlamaktadır. Alanyazında tek bir tanımla sınırlandırılmayan dijital ticaret kavramını Ribble ve Bailey (2007) çevrimiçi ortamlarda ürün, mal, vb. alım-satım işlemlerinin tümü şeklinde tanımlamışlardır. Çubukçu ve Bayzan (2013) ise dijital ticareti; çevrimiçi ortamda mal ve hizmet satın alabilme bilinci ve yeterliğinde olunması, çevrimiçi alışveriş ve çevrimiçi bankacılık sistemlerinde veri gizliliğinin korunabilmesi ve güvenli internet sayfalarından ticaret yapma bilincinde olunması şeklinde tanımlayarak dijital ticaretin etkin, verimli ve güvenilir bir şekilde kullanılmasına dikkat çekmişlerdir. Dijital ticaret bireylerin günlük hayatını kolaylaştıran ve alışveriş alışkanlıklarını değiştiren bir boyuttur. Fakat teknolojinin her alanında olduğu gibi dijital ticaret boyutunda da dikkat edilmesi ve uyulması gereken kurallar vardır. Çevrimiçi alışveriş yaparken kişisel verilerin korunması ve e-güvenlik kurallarına

uyulması yetkin dijital vatandaş olmayı hedefleyen bireylerin dikkat etmesi gereken kuralların başında gelmektedir.

2.1.1.1.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun

Dijital Hak ve Sorumluluklar

Dijitalleşmenin artmasıyla birlikte çevrim içi ortamlar insanların kendilerini özgürce ifade edebildiği mecralara dönüşmüştür. Bu dönüşüm beraberinde ulusal ve uluslararası bazı düzenlemeleri, uyulması gereken kuralları beraberinde getirmiştir. Günümüz dünyasında olduğu gibi dijital dünyada da kişilerin çevrim içi ortamlarda başkalarının haklarını ihlal etmemeleri gerekmektedir. İyi bir vatandaş olarak günlük hayatta yapılması gereken davranış ritüelleri dijital ortamlarda da yapılmalıdır. Bu bağlamda çevrim içi ortamlarda bireyler kendilerini özgürce ifade ederken başkalarının ifade özgürlüğü, gizlilik ve güvenlik, şahsi eserlere itibar, dijital erişim, kişisel verilerin korunması gibi haklarına zarar verecek eylemlerde bulunmamaları gerekmektedir. Çubukçu ve Bayzan (2013) dijital hak ve sorumluluğu; dijital ortamda herkesin dijital araçları özgürce kullanabilmesi ve bu araçlar sayesinde herkesin kendini özgürce ifade edebilmesi ve dijital ortamda işlenen suçlar, yapılan haksızlıklara karşı şikâyet hakkının kullanılması ve bu sorumlulukta hareket edilmesi olarak tanımlamaktadırlar. Ribble (2011) ise dijital hak ve sorumluluk için dijital dünyada yaşayan herkes için genişletilmesi gerekli ihtiyaç ve özgürlükler ifadesini kullanmıştır. Bu noktadan hareketle bilinçli vatandaşlar yetiştirmek dijital bir toplum yolunda ilerleyen tüm uluslar için önemlidir.

Dijital Güvenlik

Teknoloji kullanımının artması günümüz dünyasında insanların birçok iş ve işlemlerini internet ortamında yapmalarına zemin hazırlamıştır. İnternetin bu kadar yoğun kullanılması beraberinde güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple dijital güvenlik kavramı çok önemli hale gelmiştir. Gerekli güvenlik önlemlerinin alınmadığı ağlarda çeşitli riskler ortaya çıkmakta ve kişisel veriler başta olmak üzere birçok bilgi hukuka aykırı olarak üçüncü kişilerin eline geçerek tehdit oluşturmaktadır. Çakır ve Kesler (2012) 'e göre “virüsler, solucanlar, truva atları ve bilgisayar korsancılığı (hacker) saldırıları, paylaşım açılan zararlı dosyalar, olta (phishing) ve tuş kaydediciler, tarayıcı açıkları ve casus yazılımlar, sahte anti-virüs yazılımlarının kullanılması, gizli bilgilerin üçüncü kişiler tarafından öğrenilmesi, transfer edilecek bilginin değiştirilmesi, değiştirilen gerçek dışı bilginin hedefe ulaştırılması” dijital güvenlik açısından

karşılaşılması en sık görülen tehdit ve saldırılar arasında yer almaktadır. Ribble ve Bailey (2007) dijital güvenliği “tüm dijital kullanıcılarının kişisel güvenliğini ve ağlarının güvenliğini koruması için önlemler topluluğu” olarak tanımlamıştır. Snyder (2016) ise dijital güvenliğin, dijital vatandaşlığın boyutları arasında en popüler boyut olduğunu ve şemsiye niteliği taşıdığını ifade etmiştir (Akçan, 2023). Dijital ortama erişimde güvenli bir internet tarayıcısının kullanılması, kullanılan dijital materyalin işletim sisteminin güncel tutulması gibi önlemlerin dijital dünyada dijital kullanıcıya kişisel verilerinin güvende kalmasını sağlayacak önlemler olarak değerlendirilmektedir (Çaplı ve Kesin, 2021). Keen (2008) yılındaki çalışmasında gençlerin çevrim içi ortamlarda dijital güvenlik kurallarını yeterince bilmediğini ifade etmiştir. Dünya nüfusunun yüzde 64,4’ünün çevrim içi olduğu göz önünde bulundurulduğunda okullarda öğrencilere internet güvenliği, kimlik avı, siber zorbalık ve kötü amaçlı yazılımlar hakkında bilgi verilmesi ve nelere sebep olabileceği hakkında örnekler sunulması daha da önemli hale gelmektedir. Dijital medya güvenliği, dijital vatandaşlık ve dijital yeterlilik becerileri öğretilerek öğrenciler gerçek dijital yaşam için hazırlanmalıdır (Bakır, 2016).

Dijital Sağlık

Dünyada son yıllarda yaşanan teknolojik atılımlar beraberinde teknoloji kullanımını da artırmaktadır. Teknolojinin bilinçsiz kullanımı ve çevrim içi ortamlarda geçirilen uzun saatler bedensel ve ruhsal birçok sağlık sorununu ortaya çıkarmaktadır. İngiltere’nin saygın tıp dergisi The New Scientist’in haberine göre, milyonlarca insanı bilgisayar başına bağlayan Internet, ego sörfü, blog ifşacılığı, enformografi, youtube narsizmi, myspace taklitçiliği, Siberhondrik ve wikipedializm gibi ilginç hastalıklara davetiye çıkarmaktadır (Özsoy, 2009, s. 652). Bu sebeple dijital araçları kullanırken bilinçli olmamız gerekmektedir. Dijital sağlık, teknoloji dünyasında fiziksel ve psiko-sosyal olarak iyi olma anlamına gelmektedir (Görmez, 2016). Ribble ve Bailey (2007) ’e göre dijital sağlık, dijital dünyada psikolojik ve fiziksel olarak iyi olma durumudur. Çubukçu ve Bayzan (2013) ise dijital sağlığı; çevrimiçi ortamın getirdiği fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları ile ilgili bilinçli olma durumu olarak ifade etmiştir. Tüm bu tanımlardan yola çıkarak teknolojinin insan sağlığına verdiği zararlar yadsınamaz bir gerçektir. Dijital vatandaşların, teknolojiyi kullanırken psikolojik ve fiziksel olarak sağlıklarına zarar verecek eylemlerden uzak durmaları sağlıklı bir toplumun inşası için önemlidir.

2.2. Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Dijital Vatandaşlık

Sosyal Bilgiler kavramı ilk olarak 19. Yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılmaya başlanmıştır. Dünya'da yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar sosyal bilgilerin ortaya çıkışında büyük rol oynamıştır. 1892 yılında toplanan Amerikan Milli Eğitim Konseyi, ulusal bir anlayış oluşturmak üzere, Sosyal Bilgiler programını düzenleyerek tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisinden oluşan bir ders içeriği oluşturmuştur. Bu kavramın kabulü de ilk kez Amerika Birleşik Devletlerinde 1916'da Ulusal Eğitim Derneğine bağlı "Orta Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Kurulu" tarafından gerçekleştirilmiştir (Özmen, 2011, s. 5). "Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi" (National Council of the Social Studies-NCSS) Sosyal Bilgileri, vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanı olarak tanımlamıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere Sosyal Bilgiler birden çok disiplini içine alan çok boyutlu bir derstir. Sosyal Bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır (Gönay, 2021). Milli Eğitim Bakanlığı vizyonunu 21. Yüzyılda çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen, sosyal katılım becerisi gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal hayatta etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmek olarak belirlemiştir (MEB, 2018).

Temel amacı hak ve sorumluklarını bilen, sosyal değişime ayak uydurabilen etkin vatandaş yetiştirmek olan sosyal bilgiler öğretiminde karşımıza üç yaklaşım çıkmaktadır:

- Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler
- Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler
- Yansıtıcı İnceleme Alanı Olarak Sosyal Bilgiler

Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler ABD okullarında verilen sosyal bilgiler dersinde ele alınan en eski ve en yaygın yaklaşımdır. Daimicilik esasına dayanır ve daha çok davranışçı bir eğitim anlayışı öngörür. Mutlak ve değişmez bilgi vardır ve belli

amaçlar için bu seçilmiş değişmez bilgi yığınının öğrencilere aktarılması gereklidir (Gönay, 2021). Bu aktarımın uygulamaları kutsal kitaplara ve epik destanlara dayanmaktadır. Evrensel idealler, milli idealler ve yerel idealler vardır ve bunlar birbirleriyle çatışmaya girebilmektedir. Toplumun temel kurum, değer ve inançlarının öğretilerini öğrenciye aktararak mevcut durumun devamlılığını sağlamak ise aktarımın amaçları arasında yer almaktadır. Otoriteye bağlı vatandaşlar yetiştirmek yaklaşımın temel hedeflerindedir.

Bir diğer yaklaşım olan *Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımı* Sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin kazanılmasının etkili vatandaşlık için en iyi hazırlık olduğunu varsayımına dayanmaktadır. İlerlemecilik esasına dayanan yaklaşımın temel amacı sosyal bilimcilerin düşünme şekillerini öğrenmiş vatandaşlar yetiştirmektir.

Üçüncü yaklaşım olan *Yansıtıcı İnceleme Alanı olarak Sosyal Bilgiler* John Dewey'in düşüncelerine dayanmaktadır. Dewey, bu yaklaşımı bir konunun zihin içinde evirip çevrildiği, ciddi ve ardışık bir süreç içeren bir düşünme çeşidi olarak tanımlamaktadır. Yansıtıcı inceleme yaklaşımının temelini araştırma-inceleme ve problem çözme oluşturur. Yöntem olarak sosyal bilim yaklaşımına benzemektedir. Ancak sosyal bilim yaklaşımında içerik ve öğrenme yaşantıları sosyal bilim dallarından seçilirken, yansıtıcı inceleme yaklaşımında içerik öğrencileri kişisel olarak etkileyen durumlara ilişkin konu ve sorunlardan seçilmektedir. Öğretmenler önce çocukların kendilerini etkileyen sorunları belirlemesi ve incelemesine, daha sonra da bunları daha geniş bir perspektifle sosyal ve politik, sorunlarla ilişkilendirmelerine yardımcı olmaktadır (Ata, 2006). Bu yaklaşıma göre, Sosyal Bilgiler öğretiminin amacı, öğrencilerin bireysel ve toplumsal problemleri tanımlama, analiz etme ve karar verme süreçlerini geliştirmektir. Yansıtıcı düşünme becerileri sayesinde öğrencilerin bu becerileri gelişmektedir. Öğrenciler birer yetişkin olarak topluma katıldıkları zaman, birçok karmaşık sorunla, karar verme durumuyla karşı karşıya gelecekler; kendilerini yönetecek kişileri seçmek, haklarını korumak durumunda kalacaklardır. İşte yansıtıcı inceleme olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımının temel amacı, öğrencilerin yaşamlarında karşılaşacakları sosyal, politik ve kişisel sorunlarının çözümü hakkında doğru kararlar alabilmelerine yardımcı olmaktır (Özmen, 2011, s. 64).

Ülkemizde 2005 yılında uygulamaya konulan ve yapılandırıcı öğrenme esaslarına dayanan yeni sosyal bilgiler programı bu üç yaklaşımdan da izler taşımaktadır. Eğitim programları dinamik yapısı gereği zaman içerisinde toplumsal ihtiyaç ve beklentileri

karşulamakta yetersiz kalmaktadır. İçinde bulunduğumuz çağda Nesnelere İnterneti (IoT), Yapay Zekâ (AI) ve Akıllı Ulaşım Yönetim Sistemleri (ITMS) gibi dijital yenilik ve gelişmeler yaşantımızı doğrudan etkilemiştir. Bu değişimlerin yansımalarını eğitim programlarında da görmekteyiz. (“Yapay Zekâ ve Nesnelere İnterneti”, 2020).

Ülkemizde 2018 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) yenilenerek dönemin bilimsel, sosyal, teknolojik ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir (MEB, 2018). Bu yeterlilikten bir tanesi de dijital yetkinliktir. SBDÖP’de dijital yetkinliği; iş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılması, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler yoluyla desteklenmesi olarak ifade etmektedir (MEB, 2018). Teknolojinin hızla ilerlediği günümüz dünyasında çevrim içi ortamlarda haklarını ve sorumluluklarını bilen, interneti bilinçli kullanabilen ve etik kurallara uygun davranan sorumlu bireyler yetiştirmek için Sosyal Bilgiler dersi en uygun ders olarak görülmektedir. Bu noktadan hareketle yenilenen SBDÖP’nin özel amaçları arasında bireylerin "Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları", "Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları", "Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları", "Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlaki gözetmeleri" istenmektedir.

Kendilerini dijital vatandaş olarak tanımlayan bireyler çevrim içi ortamları etkin ve güvenli bir şekilde kullanabilme, bu ortamlarda başkalarının haklarına saygı duyma ve etik ilkelerine uygun davranışlar sergileme gibi becerilere sahip olacaktır. Bu becerilerin bireylere kazandırılmasında Sosyal Bilgiler dersinin büyük rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Nitekim Turan ve Karasu-Avcı “2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi” isimli araştırmasında SBDÖP’de yer alan "araştırma, çevre okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal

okuryazarlık, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, kanıt kullanma, karar verme, konum analizi, medya okuryazarlığı, mekân algılama, politik okuryazarlık, sosyal katılım, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, yenilikçi düşünme ve zaman ve kronolojiyi algılama" becerilerini ve "Bilimsellik ve dürüstlük" değerlerini doğrudan dijital vatandaşlık ile ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinin geleceğin dijital vatandaşlarının yetişmesi açısından önemi yadsınamaz bir gerçektir.

2.3. İlgili Araştırmalar

Alan yazın incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersinde “Dijital Vatandaşlık” kapsamında rastlanan makale ve tezler uzak tarihten yakın tarihe doğru bu bölümde özetlenerek sunulmuştur.

Karaduman ve Öztürk (2014) “Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları” başlıklı çalışmalarında 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin, öğrencilerin dijital vatandaşlık tutumlarına etkisini belirlemiş ve gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlık anlayışlarına yansımalarını incelemiştir. Nitel ve nicel veri toplama araçları kullanılan araştırmada 6. Sınıf öğrencileriyle 13 hafta boyunca (39 ders saati) dijital vatandaşlığa dayalı etkinlikler ile dersler işlenmiştir. Araştırma sonucunda dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin sosyal bilgiler dersinde uygulanmasının öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermiş ancak bu tutumlarda kalıcılığın sağlamadığı tespit edilmiştir.

Aslan ve Çakmak (2018) “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” isimli makalelerinde 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Fırat, Dicle, Siirt ve Adıyaman Üniversitelerinin Sosyal Bilgiler öğretmenliği bölümü 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında okuyan 682 öğretmen adayına 63 maddelik “Dijital Vatandaşlık Ölçeği ” uygulayarak öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık davranışlarının; cinsiyet, yaş, aile ortalama aylık geliri, kendisine ait bilgisayarı olup olmadığı, sosyal ağ üyeliği, sosyal bilgiler öğretmenliği kaçınıcı sınıf öğrencisi olduğu ve günlük internette kalma süresi gibi değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda aile ortalama aylık geliri ve günlük internette kalma süresi yüksek olanlar ile kendisine ait bilgisayarı olan bireylerin dijital vatandaşlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Aydemir (2018) “Yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Açısından İncelenmesi” adlı makalesinde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programını dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından doküman analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda SBDÖP'nin temel felsefesinde, genel amaçlarında, anahtar yetkinliklerinde, beceri ve değerlerinde dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak yer verildiğini ancak öğrenme alanlarının ve öğrenme alanları içerisinde yer alan kazanımların dijital vatandaşlık ve alt boyutlarını yeterli bir şekilde yansıtmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Turan ve Karasu-Avcı (2018) tarafından yapılan “2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi” başlıklı makalede 2018 SBDÖP'de yer alan yetkinlikleri ve programda yer alan değer ve becerileri ve kazanımların verildiği öğrenme alanlarını dijital vatandaşlık bağlamında inceledikleri görülmüştür. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi tekniği kullanılan çalışmada 27 beceriden 16'sının dijital vatandaşlıkla ilişkili olduğu, farklı sınıf seviyelerindeki öğrenme alanlarında doğrudan dijital vatandaşlık ile ilgili kazanımların olduğu ve yeni öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlık düzeylerini artırmaya yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aygün (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Durumlarının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumunu tespit etmeye çalışmıştır. 2018-2019 yılında karma araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumu; dijital beceriler, yerel/global farkındalık, kritik düşünme, işbirlikli internet aktiviteleri ve politik aktiviteler olmak üzere 5 boyut altında incelenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumlarının dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Dere ve Yavuzay (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi” adlı makalesinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergelerini incelemişlerdir. Nicel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde okuyan 401 öğretmen

adayına 23 maddeden oluşan “Dijital Vatandaşlık Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okudukları üniversitelere ve günlük ortalama internet kullanım süresinin dijital vatandaşlık göstergesi üzerinde herhangi bir etkisi yokken e-devlet uygulaması kullanım sıklığının dijital vatandaşlık göstergesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dedebali ve Daşdemir (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Algısı” adlı çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerini incelemişlerdir. Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 180 sosyal bilgiler öğretmen adayına “Dijital Vatandaşlık Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının cinsiyet değişkeninin sadece dijital etik ve hukuk boyutunda yüksek bir dijital vatandaşlık düzeyine sahip oldukları, kadın öğretmen adaylarının dijital etik ve hukuk açısından erkeklere göre daha yüksek bir dijital vatandaşlık düzeyine sahip oldukları, bilgisayar deneyimi yüksek olan öğretmen adaylarının “dijital iletişim ve okuryazarlık” alt boyutunda yüksek düzeyde dijital vatandaşlık özellikleri sergilediği, 20-22 yaş aralığındaki sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık puanlarının 17-19 yaş aralığındaki adaylara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kara ve Atasoy (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Dijital Vatandaşlık Kavramı ve Alt Boyutları Bağlamında İncelenmesi” başlıklı makalelerinde 2018 yılında güncellenen SBDÖP'nin öğrenme alanı ve içeriklerinin dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından incelemişler, yeni programın dijital vatandaş yetiştirmek açısından yeterliliğini tespit etmişlerdir. Araştırma sonucunda dijital vatandaşlığın ve alt boyutlarının 2018 SBDÖP'nde yer alan kazanımlarda yeterli düzeyde yer almadığı, sınıflar bazında ve öğrenme alanlarında yer alan konularının dağılımının düzensiz olduğunu bildirmişlerdir.

Öncül (2020) “İlkokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Farkındalıklarının Akran Öğretimiyle Geliştirilmesi” adlı doktora tezinde ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin, akran öğretimi yöntemi kullanılarak geliştirilmeyi amaçlamıştır. Nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı çalışmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin geliştirilmesinde, dijital vatandaşlığa yönelik olumlu algıların oluşmasında akran öğretimi yönteminin kullanılmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Parsak (2021) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezini 2020-2021 eğitim öğretim yılında sosyal bilgiler öğretmenliği 3 ve 4. Sınıf lisans öğrencileri ve Sosyal Bilgiler eğitimi yüksek lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarında tüm alt boyutlar incelendiğinde; araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık alt boyutları düzeylerinde dijital sağlık dışında hepsinin yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Avcı ve diğerleri (2021) “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarının belirlenmesi” adlı makalelerinde 2019-2020 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinde 1, 2, 3 ve 4. sınıfta okuyan Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algıları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada “Gençlere yönelik dijital vatandaşlık ölçeği” kullanılmıştır. Betimsel araştırma modeli kullanılan araştırmada dijital vatandaşlık beceriler boyutunda kadın öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarının yüksek olduğu; iletişim, güvenlik, etik boyutunda erkek öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine sınıf düzeyinin Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarını etkilemediği araştırma sonuçlarına yansırken, haftalık internet kullanımının süresine göre dijital vatandaşlık algılarının arttığı ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Metin (2021) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Yeterliliklerinin Belirlenmesi” adlı doktora tezinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık yeterliliklerini yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, günlük internet kullanım sıklığı, bilişim teknolojilerini kullanma becerileri ve yaşanan gelişmeleri takip etme durumları, toplumsal gelişmeleri takip etme durumu, sosyo-ekonomik durumlarına göre incelemiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen “Dijital vatandaşlık yeterlik ölçeği” 2021-2022 eğitim öğretim yılında 440 öğretmen adayına Google Form aracılığıyla uygulanmıştır. Araştırma sonucunda dijital vatandaşlık yeterliliklerinin cinsiyete göre değişmediği, sınıf düzeyi, bilişim teknolojilerini kullanma becerileri ve yaşanan gelişmeleri takip etme durumları, sosyo-ekonomik durumları arttıkça dijital vatandaşlık yeterliliklerinin arttığı; internet kullanımının süresi arttıkça dijital vatandaşlık yeterliliklerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Çolak (2022) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında Giresun Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesi’nde eğitim görmekte olan

236 Sosyal Bilgiler öğretmen adayına “Dijital Vatandaşlık Ölçeği” ve “Dijital Okuryazarlık Ölçeği” uygulayarak dijital vatandaşlık ve okuryazarlık düzeylerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda dijital vatandaşlık düzeyi ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Üniversiteler, sınıf düzeyleri, internet kullanım sıklığı ve aylık gelir durumu ile dijital vatandaşlık düzeyi arasında ise anlamlı farklılıklar görülmüştür.

Şen (2022) “İlkokul Öğrencilerine Yönelik Dijital Vatandaşlık Tutum Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” adlı yüksek lisans tezinde ilkokul öğrencileriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmış ve İlkokul öğrencilerine “Dijital Vatandaşlık Tutum Ölçeği” uygulayarak sonuçları analiz etmiştir. Yapılan çalışma sonunda ilkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlığa yönelik tutumlarının ortalamasının üzerinde olduğuna ulaşılmıştır.

Pala (2023) “Dijital Vatandaşlığın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarına Yansımaları” adlı makalesinde SBDÖP’e ve 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları dijital vatandaşlık eğitimi açısından incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada sosyal bilgiler dersi öğretim programının birçok ögesinde ve ders kitaplarının içeriklerinde dijital vatandaşlığın tüm alt boyutlarına yer verildiği ancak bu boyutların farklı sınıf düzeylerinde ve öğrenme alanlarında düzensiz bir şekilde yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, örneklem grubu, veri toplama teknikleri ve verilerin analizine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada 4, 5, 6, ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarını dijital vatandaşlık alt boyutları kapsamında incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Doküman inceleme yöntemi, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir. Doküman incelemesi, hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek veya değerlendirmek için sistematik bir işlemdir. Doküman incelemesi, genel bir alanyazın taraması yapmayı ifade etmemektedir. Doküman incelemesi hem bir veri toplama yöntemini hem de bir analiz biçimini ifade etmektedir. Doküman inceleme yöntemi, fiziksel kaynakların sınırlarını belirlemek, kategorize etmek, araştırmak ve yorumlamak için kullanılan teknikler olarak tanımlanmaktadır. Doküman incelemesi, araştırma konusuyla ilgili bir dokümanın özetini çıkarmak veya açıklamasını yapmaktan ziyade dokümanın içeriğinin bir analizini ve çoğu durumda da belirli bir tarihsel veya çağdaş bağlam içerisinde dokümanda verilmek istenen mesajın, niyetin ve güdünün incelenmesini içerir (Özkan, 2022, s. 2, 3).

3.2. Örneklem

Bu araştırmanın çalışma dokümanlarını 2022-2023 eğitim öğretim yılından itibaren okullarda ders kitabı olarak okutulan MEB basımlı 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders [SBD] (2022) kitapları oluşturmaktadır. Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda Yıldırım ve Şimşek'in (2008, s. 197) belirttiği gibi "tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle çoğu zaman araştırmacılar, eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışır". Benzer şekilde, Türkiye'de Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tümüne ulaşmanın ve incelemenin daha kapsamlı bir araştırma ve daha uzun bir süre gerektirmesi bakımından, bu çalışmada örneklem seçimine gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda, amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik

durum örnekleme yöntemi ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve öğretmenler tarafından yaygın kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan Tüysüz (2022) 4. Sınıf SBD kitabı, Evirgen, Özkan ve Öztürk (2022) 5. Sınıf SBD kitabı, Yıldırım, Kaplan, Kuru ve Yılmaz (2022) 6. Sınıf SBD kitabı ve Açıl, Güvenç, Hayta ve Kılıç (2022) tarafından yazılan 7. Sınıf SBD kitabı [7.SBD] örneklem olarak tercih edilmiştir. Tipik durum örneklemeinde “amaç, ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında bilgi sahibi olmak veya bu alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda yeterli bilgi sahibi olmayanları bilgilendirmektir” (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Patton (1987) dan).

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada verilerin toplanması dijital vatandaşlığın 3 boyutu ve bu boyuta ilişkin 9 maddesinin kategorileştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Dijital vatandaşlığın boyut ve kategorileri Ribble (2011)’nin “Dijital Vatandaşlık Boyutları” dikkate alınarak belirlenmiştir (Bkz. Tablo 3.1).

Tablo 3.1 Veri toplama aracı olarak kategorize edilen vatandaşlık boyutları ve kategorileri

Dijital Vatandaşlık Boyutları	Kategoriler
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik)
	Dijital erişim
	Dijital kanun
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık
	Dijital iletişim
	Dijital ticaret
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar
	Dijital güvenlik
	Dijital sağlık

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Dijital vatandaşlık boyutlarına ait kategorik çerçeveye göre ders kitapları betimsel olarak analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2011)’e göre betimsel analiz, veri toplama araçlarından elde edilen verilerin daha önceden belirlenen çerçeveye göre analiz edilmesidir. Bu çalışmada betimsel analiz belirtilen çerçeveye uygun olarak dört aşamada gerçekleşmiştir. Bu aşamalara sırasıyla aşağıda yer verilmiştir:

1. Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine ait çerçeve Ribble (2011) ’nin “Dijital Vatandaşlık Boyutları” göz önünde bulundurularak

SBD kitaplarının analiz şeması olarak belirlenmiştir (Bkz. Tablo 3.1). Alanyazında yapılan taramada “Dijital Vatandaşlık Boyutları” kapsamında en çok kabul gören Ribble ve Bailey (2007) tarafından oluşturulan dijital vatandaşlığı meydana getiren dokuz davranış alanını içeren çerçeve yapısıdır. Bu popüler çerçeve yapı Ribble tarafından (2011) temalar ve kategoriler çerçevesinde tekrar yapılandırılmıştır (Şahin ve Karaduman, 2022, s. 397). Güncel dijital vatandaşlığın boyutlarını içeren Ribble’nin bu çalışması araştırmanın veri toplama aracını oluşturmaktadır.

2.Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu aşamada, Ribble (2011)’nin dijital vatandaşlık boyutlarına ait kategorik çerçeveye göre ders kitaplarındaki metin içeriklerindeki cümleler, etkinlikler, sorular, resimler ve fotoğraflar tümdengelimci bir analizle kodlanmıştır (Bkz. Tablo 3.2).

Tablo 3.2 Dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine göre ders kitabından analiz örnekleri

Dijital Vatandaşlık	Ders Kitabından Örnekler
Boyut 1: Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	
Kategori: Dijital görgü (etik) Davranış ve kuralların elektronik standartlarıdır. Etik kurallara uymanın dijital ortamda da devam ettiğinin farkında olma ve bu kurallara uyabilme becerisidir.	Bu çalışmada Dijital görgü (etik) boyutuna ilişkin içeriğe rastlanmamıştır.
Kategori: Dijital erişim Dijital erişim; üretken vatandaşlar olmak için, eşit olarak teknolojik imkânlarla dijital erişim sağlanması anlamına gelir. Örneğin; cinsiyet, ırk, yaş, etnik kimlik, fiziksel ve zihinsel farklılıklara aldırış etmeden elektronik topluma tam katılımın sağlanmasıdır.	“Günlük hayatınızda kullandığınız teknolojik ürünler sayesinde pek çok zor işi kolaylıkla yapabilirsiniz. Örneğin telefon kullanarak uzaktaki biriyle konuşabilir[siniz]” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.94). “Cep telefonlarının kullanılmaya başlamasıyla kısa mesaj göndermeye başladık” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.96). “... akıllı telefonlar, tabletler ile günümüz insanı birçok yönden değişime uğramaktadır” (6. Sınıf, SBD, 2022, s.145). “Elektronik iletişim teknolojisinin gelişimi bilgiye çok kısa sürede ulaşabilmeyi ve toplumların birbiriyle geniş çapta ilişki kurabilmesini sağladı” (7. Sınıf, SBD, 2022, s.137).

Tablo 3.2'in devamı

Kategori: Dijital kanun Çevrim içi ortamda var olan kurallar ve kanunların farkında olarak hareket edilmesi, bu kurallara ve kanunlara uymayanların uyarılmasıdır.	“Genel Ağ sayfasının adresini ve erişim tarihini not etmeyi unutmadı. Kütüphanedeki kaynaklardan ve Genel Ağ’dan aldığı notları gözden geçirerek ödevini tamamladı. Yararlandığı kaynakları ödevinin sonuna kaynakça başlığı altında yazmayı da ihmal etmedi” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.112). “Genel Ağ üzerinden kişisel hakları saklı olan kaynakların izinsiz indirimi yapılmamalıdır” (6. Sınıf, SBD, 2022, s.151).
Boyut 2: Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	
Kategori: Dijital okuryazarlık Dijital okuryazarlık; çevrimiçi teknolojik kullanımıyla bilgiye ulaşma, ulaşılan bilginin doğruluğunu teyit edilmesinin bilincinde olunması, bilgiyi iletme, depolama ya da dönüştürme gibi görevlerde etkin olabilmek için bireyin kendini geliştirmesini ifade etmektedir.	“Otellerin fiyatları ve sundukları hizmetler nelerdir? En çok tercih edilen otel hangisidir? Konaklayanlar hizmetlerden memnun kalmışlar mı? İnsanlar artık bu soruların cevaplarını genel ağdan bulup en doğru kararı verebiliyor” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.101). “Genel Ağ sayesinde bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır ancak başka bir sorun ortaya çıkmıştır. Arama motoru bize çok sayıda bilgi sunmaktadır. ‘Bu bilgilerin hangileri doğru ve güvenilir?’ sorusu akla gelmektedir. Genel Ağ’da ulaştığımız bilgilerin önemli bir kısmı kontrolden geçmiş değildir. Bu nedenle Genel Ağ’da karşımıza çıkan bilgilerin tamamını doğru ve güvenilir kabul edemeyiz... Sanal ortamda eksik ve yanlış bilgi edinme olasılığının yüksek olduğunu vurguladı” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.99). “...denetimsiz bilginin, yalan ya da yanlış haberlerin ortaya çıkmasına ve bilgi kirliliğine sebep olmaktadır. Bilgi kirliliğinden etkilenmemek için her bilgiye eleştirel gözle bakmak ve iyi bir medya okuryazarı olmak gerekmektedir” (7. Sınıf, SBD, 2022, s.30).
Kategori: Dijital iletişim Dijital iletişim, iletişim biçimlerinin değişikliğe uğrayarak elektronik araçlar vasıtasıyla yapıldığının farkında olmayı içeren bir dijital vatandaşlık boyutudur.	“Hayatımızı değiştiren önemli teknolojik ürünlerden bir diğeri telefondur” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.106). “Sanal ortamda iletişimin artması yüz yüze iletişimin azalmasına neden oldu” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.114). Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER); bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak hayata geçirilen bir halkla ilişkiler uygulamasıdır” (6. Sınıf, SBD, 2022, s.40). “Elektronik iletişim teknolojisinin gelişimi bilgiye çok kısa sürede ulaşabilmeyi sağladı” (7. Sınıf, SBD, 2022, s.137).

Tablo 3.2'in devamı

Kategori: Dijital ticaret Çevrimiçi ortamda bilinçli mal alım-satımı yapılması, çevrimiçi alışveriş ve dijital bankacılık konularında bilinçli ve güvenli hareket edilebilmesidir.	“... Bugün ise insanlar evlerinde, oturdukları yerden genel ağ aracılığıyla kredi kartlarını kullanıp sanal bilet alabiliyorlar” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.101). “Genel Ağ’daki her kampanyaya inanmayın. Genel Ağ’dan alışveriş yapıyorsanız” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.105). “Genel Ağ üzerinden yapılan alışverişlerde insansız hava araçlarıyla teslimatlar yapılmakta.” (6. Sınıf, SBD, 2022, s.143). “İletişim ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile mal üretimi ve hizmet sektöründe bilgisayarlar kullanılmaya başlandı. Böylece dijitalleşmeye ve Genel ağa bağlı yeni bir ekonomi anlayışı ortaya çıktı” (6. Sınıf, SBD, 2022, s.137). “Ayrıca yine telefonlar üzerinden faturalarımızı ödüyor, bankacılık işlemlerimizi yapabiliyoruz” (7. Sınıf, SBD, 2022, s.96).
Boyut 3. Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	
Kategori: Dijital hak ve sorumluluklar Bireylerin dijital vatandaşlık yeterliğine sahip olması için çevrimiçi ortamlarda ahlak ve etik kurallarını göz önünde bulundurarak sorumluluklarının bilincinde ve kişisel haklara saygılı bir biçimde davranış sergilemesidir.	“Teknolojik ürünleri kullanırken kendimize, başkalarına ve doğaya zarar verebiliriz.’ diyen bir kişi bu sözüne kanıt olarak hangi durumları örnek gösterebilir?” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.114). “Son yıllarda günlük yaşamımızın bir parçası hâline gelen tabletler, akıllı telefonlar, sosyal medya ve Genel Ağ beraberinde bazı riskleri de barındırıyor. Kimlik hırsızlığı, özel hayatın ifşası gibi konular bu sorunların başında geliyor. Bilinçsizce kullanılan sosyal medya hesapları ve bilinçsizce atılan mesajlar kimlik bilgilerinizin deşifre olmasına neden olabiliyor” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.105).
Kategori: Dijital güvenlik Dijital güvenlik “Dijital Vatandaşlıkta” yazılım ve uygulamalar aracılığıyla maruz kalınan saldırılar karşısında kullanıcıların bilgisayar ya da akıllı telefonlar gibi bilişim teknolojilerindeki kişisel verilerin korunmasından sorumlu olduğunun farkında olmasıdır.	“Yeni kimlik kartlarınız on yıl boyunca geçerli olacağı için bu bölümde kartın son güvenilirlik tarihi belirtiliyor... Aynı zamanda bu uygulamayla, teknolojideki gelişmelerin süreyle ve yeni güvenlik önlemlerinin kimlik kartlarına yansıtılması amaçlanıyor.” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.14). “İnternet kafe gibi Genel Ağ’ın ortak kullanıldığı alanlar yerine kişisel bilgisayarlar kullanılmalıdır. Ödeme sayfasının güvenli olduğunu anlamak için adres çubuğunda “https” yazdığından emin olunmalıdır. Parola ve şifre gibi bilgiler kimseyle paylaşılmamalıdır. Ödemede kişisel bilgiler girilirken sanal klavye kullanılmalıdır. Güvenlik önlemleri olmasına dikkat edilmelidir” (5. Sınıf, SBD, 2022, s.104).

Tablo 3.2'in devamı

Kategori: Dijital sağlık Dijital sağlık; teknoloji kullanımının insanın fiziksel ve psikolojik sağlığına verdiği zararları ortaya koyarak dijital ortamlarda limitlerin olması gerektiğine yönelik farkındalık oluşturmayı ve aile üyeleriyle birlikte olunan zamanın öneminin farkında olunmasını içermektedir.	“[C]ep telefonunu yalnızca zorunlu hâllerde ve kısa süreliğine kullanabiliriz. Ayrıca görüşmelerimizi kulaklıkla yaparak kendimizi cep telefonunun yaydığı radyasyondan koruyabiliriz” (4. Sınıf, SBD, 2022, s.115).

Çalışmada 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitapları içerisindeki tüm bilgilendirici metinler, etkinlikler, fotoğraflar başta olmak üzere diğer görsel diğer materyaller Tablo 3.2’de belirtilen dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine temel alınarak kodlanıp tasnif edilmiştir. Kodlamanın ilk aşamasında 4. sınıf ders kitabı araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından ayrı ayrı kodlanıp sonuçları karşılaştırılmıştır. Kodlamanın güvenilirliğinde uzman görüşü alınmıştır. İlgili yönetime başvurulma sebebi yetersiz sonuçlara ulaşma, verileri yanlış yorumlama gibi hataların nitel bir çalışmanın inanılabilirliğini tehlikeye düşürmesini engellemektir. Sayıca oldukça az olan ihtilaf oluşan kategoriler üzerinde tartışılmıştır. Gerekli düzenlemeler yapılmıştır. 4. sınıf dışında diğer 5, 6. ve 7. Sınıf SBD kitaplarında, verilerin dijital vatandaşlık boyutlarına göre kategorileştirme işlemi araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Alan uzmanı tarafından yapılan tüm kategorileştirme tekrar incelenmiştir. Bu yöntem uzman incelemesi (peer debriefing) olarak adlandırılmaktadır. Bu incelemede uzman, “araştırmanın deseninden toplanan verilere, bunların analizine ve sonuçların yazımına kadar olan süreçlere eleştirel bir gözle bakar ve araştırmacıya geri bildirimde bulunur” (Başkale, 2016; Creswell (2003)’den). Uzman görüşü alınan kategorileştirme işleminde geri bildirimlerle tekrar yeni düzenlemeler yapılmıştır. Kategorileştirme yaparken uzlaşma sağlanamayan örneklerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

Otellerin fiyatları ve sundukları hizmetler nelerdir? En çok tercih edilen otel hangisidir? Konaklayanlar hizmetlerden memnun kalmışlar mı? İnsanlar artık bu soruların cevaplarını genel ağdan bulup en doğru kararı verebiliyor” (4. Sınıf SBD, s.101)

**Genel Ağ'dan Telefon Sipariş Etti,
Kutudan Oyuncak ve Salatalık Çıktı**

Genel Ağ siparişi vererek, 900 liraya aldığı cep telefonun yerine oyuncak cep telefonu ve bir salatalık gönderilince dolandırıldığını anlayan kişi, soluğu polis ve Tüketici Hakları Derneği'nde alıp şikâyetinde bulundu.

(5. Sınıf, SBD, s.105)

Yukarıda birinci örnekte yer alan metin içi alıntıda dijital okuryazarlık ve dijital erişim boyutları arasında, İkinci örnekte yer alan haber metninde dijital hak ve sorumluluklar ve dijital ticaret boyutları arasında tereddütte düşülmüştür. Uzman görüşü alınarak birinci örnekte dijital okuryazarlık boyutunda, ikinci örnekte dijital ticaret boyutunda uzlaşma sağlanmıştır.

3. Bulguların tanımlanması: Son aşamada 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarından dijital vatandaşlık boyutları çerçevesinde kategorileştirilen veriler alt problemler doğrultusunda düzenlenip tanımlanmış, tablolar oluşturularak sunulmuş (Bkz. Tablo 3. 2) ve gerekli yerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Bu aşamada verilerin kolay anlaşılabilir ve okunabilir bir şekilde sunulmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır.

Bulgular bölümünde yer alan 5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” dijital vatandaşlığın kategorilerine ilişkin bir analiz örneğine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.3 5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar				
		Metin	Haber	Karikatür	Resim/fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓	✓	✓	✓	✓
	Dijital iletişim	✓		✓	✓	✓
	Dijital ticaret	✓	✓			

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi 5. Sınıf SBD kitabında da kendinizi ve başkalarını eğitin boyutuna ilişkin dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine yer verildiği görülmektedir. Dijital okuryazarlık ve dijital iletişim kategorilerinde bütün içerik ve kaynaklara rastlanırken dijital ticaret kategorisinde karikatür, resim/fotoğraf ve ölçme değerlendirmeye yönelik herhangi bir veriye rastlanmamaktadır.

Bu aşamada veriler Tablo 3.3'te görüldüğü gibi ders kitabındaki veriler dijital vatandaşlık boyutları ve kategorilerine göre tasnif edilmektedir. Analiz sonuçları tabloda anlaşılabilir ve okunabilir bir şekilde sunulmaya çalışılmaktadır.

4. Bulguların yorumlanması: Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada gerçekleşmiştir.

Örneğin 4. Sınıf SBD kitabı incelendiğinde “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” dijital vatandaşlığın boyutuna ilişkin “Dijital erişim” kategorisi kapsamında rastlanan örneklerin sunulması ve yorumlanmasına aşağıda yer verilmektedir:

“Günlük hayatınızda kullandığımız teknolojik ürünler sayesinde pek çok zor işi kolaylıkla yapabilirsiniz. Örneğin telefon kullanarak uzaktaki biriyle konuşabilir[siniz]” (s.94).

“Telefonlar aracılığıyla akrabalarımızın ve tanıdıklarımızın bayramlarını, özel günlerini kutlayıp onların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşabiliyoruz” (s.96).

“... Cep telefonu ile haberleşmenin dışında daha pek çok iş yapılabilirdi için cep telefonları insanların yanından ayıramadığı bir araç hâline geldi” (s.107)

4. Sınıf SBD kitabında yer verilen yukarıdaki anlatılarda teknolojinin sağladığı iletişim olanağı ile toplumun cep telefonuna erişmesi ve ile telefonun insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olmasından bahsedilmektedir. Araştırma sonuçları bu şekilde doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve yorumlanmıştır.

3.5. Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik kavramı çok çeşitli terimlerle açıklanmaktadır. Bu kavram, tek, sabit veya evrensel bir kavram değildir. Golafshani (2003) 'ye göre "belirli araştırma metodolojileri ve projelerinin süreçlerine ve amaçlarına kaçınılmaz bir şekilde dayanan olumsal bir yapıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. Kirk ve Miller (1986) 'e göre de nitel araştırmalarda geçerlilik araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Bu tanımlar ışığında geçerlilik ölçme aracının ölçmeyi amaçladığı olguyu doğru ölçmesidir. Bu çalışmada geçerliliğin sağlanabilmesi için ders kitapları objektif bir şekilde incelenmiştir. Veriler araştırmanın amacına uygun olarak toplanmış, araştırmanın sonuçları detaylı şekilde açıklanmıştır. Verilerin analizinde uzman görüşü alınmıştır. Alan uzmanı, “araştırmanın deseninden

toplanan verilere, bunların analizine ve sonuçların yazımına kadar olan süreçlere eleştirel bir gözle” bakmış ve süreç boyunca araştırmacıya geri bildirimde bulunmuştur. “Bu yöntem uzman incelemesi (peer debriefing) olarak adlandırılmaktadır” (Başkale, 2016; Creswell (2003)’den). İlgili yönteme başvurulma sebebi yetersiz sonuçlara ulaşma, verileri yanlış yorumlama gibi hataların nitel bir çalışmanın inanılabilirliğini tehlikeye düşürmesini engellemektir.

Doküman incelemesi araştırmalarında araştırmacının güvenilirliği açısından kaynakların özgün olup olmadığının belirlenmesi önemli bir kriterdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 195). Ülkemizde eğitim kurumlarımızda okutulacak ders kitaplarının hazırlanması, geliştirilmesi, değiştirilmesi, telif haklarının tespiti konusunda yetkili kurum Millî Eğitim Bakanlığı’dır. Araştırmacının dokümanları orijinal olup Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan farklı yazar ve yayınevleri tarafından hazırlanan yeni 4. 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarından (2022) oluşmaktadır.

Nitel araştırmalarda araştırmacının gerek dış gerekse iç güvenilirliği kapsamında alınması gereken bazı önlemler vardır. Araştırma bulgularının, araştırmacının kavramsal çerçevesiyle uyumlu olması ve araştırma sonuçlarının farklı araştırma sonuçlarıyla desteklenmesi de dış güvenilirliği artıran bir durumdur. Çalışmada dış güvenilirliği (teyit edilebilirlik) sağlamak amacıyla, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri analiz yöntemi ayrıntılı şekilde açıklanmıştır (Yalman ve Uzunöz, 2021, s. 113). Yine araştırma bulgularının araştırma kavramsal çerçevesiyle uyumuna dikkat edilmiş, araştırma sonuçları farklı araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir

4. BULGULAR

Bu bölümde 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarından “Dijital Vatandaşlık” alt boyutları kapsamında elde edilen bulgular alt problemler doğrultusunda sınıf düzeylerine göre sunulmuş ve beşinci alt problemde bulgular karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

4.1. Birinci Alt Problem 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular

4. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyut ve kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.1’de yer verilmektedir.

Tablo 4.1 4. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular

Boyutlar	Kategoriler	
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),	-----
	Dijital erişim	✓
	Dijital kanun	-----
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓
	Dijital iletişim	✓
	Dijital ticaret	✓
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	✓
	Dijital güvenlik	✓
	Dijital sağlık	✓

Tablo 4.1’de görüldüğü gibi 4. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin, kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına rastlanmaktadır. Bu duruma karşı ders kitabında kendinizi ve başkalarını koruyun boyutuna ilişkin dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine yer verilmediği görülmektedir.

4. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutlarına ilişkin elde edilen bulgular, ilgili başlıklar altında sunulmaktadır.

4.1.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun

4. Sınıf SBD kitabında elde edilen “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” dijital vatandaşlık boyutuna ilişkin bulgulara Tablo 4.2 ’de yer verilmektedir.

Tablo 4.2 4. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Yazılı anlatım	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),						
	Dijital erişim	✓					
	Dijital kanun						

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi 4. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarına saygılı olun boyutunda yalnızca dijital erişim kategorisine yer verildiği görülmektedir. Kitapta dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine rastlanmamaktadır. Ders kitabında dijital erişim kategorisinin yazılı anlatım haricinde farklı içerik ve kaynaklarla desteklenmediği görülmektedir.

4. SBD kitabında dijital erişim kategorisine rastlanan bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.1.1.1. Dijital erişim

4. sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Erişim” kategorisi kapsamında rastlanan örnekler aşağıda yer almaktadır;

“Günlük hayatınızda kullandığımız teknolojik ürünler sayesinde pek çok zor iş kolaylıkla yapabilirsiniz. Örneğin telefon kullanarak uzaktaki biriyle konuşabilir[siniz]” (s.94).

“Telefonlar aracılığıyla akrabalarımızın ve tanıdıklarımızın bayramlarını, özel günlerini kutlayıp onların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşabiliyoruz” (s.96).

“... Cep telefonu ile haberleşmenin dışında daha pek çok iş yapılabildiği için cep telefonları insanların yanından ayıramadığı bir araç hâline geldi” (s.107)

4. Sınıf SBD kitabında yer verilen yukarıdaki anlatılarda teknolojinin sağladığı iletişim olanağı ile toplumun cep telefonuna erişmesi ile telefonun insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olmasından bahsedilmektedir.

4.1.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin

4. Sınıf SBD kitabından dijital vatandaşlığın “Kendinize ve Başkalarına Eğitin” boyutuna ilişkin bulgulara Tablo 4.3’te yer verilmektedir.

Tablo 4.3 4. Sınıf SBD kitabında “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Metin	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve/veya etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓					
	Dijital iletişim	✓			✓	✓	✓
	Dijital ticaret	✓				✓	

Tablo 4.3’te görüldüğü gibi 4. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarını eğitin boyutunda dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine yer verildiği görülmektedir. Bu kategorilerin hepsinde yazılı anlatıya rastlanmaktadır. Fakat resim/fotoğraf gibi görsel kaynaklara dijital erişim ve dijital ticaret kategorilerinde yer verilirken ölçme ve değerlendirme soru ve/veya etkinliğine yalnızca dijital iletişim kategorisinde rastlanmaktadır.

4. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlık, iletişim ve ticaret kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.1.2.1. Dijital okuryazarlık

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital okuryazarlık” kategorisi kapsamında elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda sunulmaktadır:

“Annem ve babam bilgisayarı genellikle genel ağdan gazete okumak için kullanıyorlar. Ben de ödevlerimi hazırlarken genel ağ üzerinden araştırmalar yapıyor, arkadaşlarıma mailler gönderiyorum (s. 96). ... Teknolojik ürünlerin eğitim faaliyetleri içinde önemli yeri vardır. Okullarımızda kullandığımız bilgisayarlar, etkileşimli tahtalar, projeksiyon aletleri, fotokopi makineleri, yazıcılar, ses cihazları bu ürünlerdendir... Telefonunuza genel ağ ortamındaki harita uygulamalarından birini indirip konum ayarlarınızı açık tuttuğunuzda istediğiniz yere rahatlıkla ulaşıyorsunuz... İnsanlar yolculuk sırasında genel ağ ve televizyon hizmetlerinden yararlanabiliyor (s.97).

Otellerin fiyatları ve sundukları hizmetler nelerdir? En çok tercih edilen otel hangisidir? Konaklayanlar hizmetlerden memnun kalmışlar mı? İnsanlar artık bu soruların cevaplarını genel ağdan bulup en doğru kararı verebiliyor” (s.101).

Dijital okuryazarlık bağlamında değerlendireceğimiz bu ifadelerde teknolojik ürünlerin kullanım alanına yönelik farkındalık ve özellikle çevrimiçi ağların kullanımıyla insanların istediği bilgiye rahatlıkla ulaşabilmesi, bilgiyi gönderebilmesi, depolaması ve dönüştürebilmesine yönelik ayrıntılar vardır. Ayrıca herhangi bir konuda araştırma yapılmak istendiğinde genel ağ üzerinden çok fazla sorunun cevabını verecek ayrıntılı bilgiye erişmenin doğru karar vermede etkili olduğuna işaret edilmektedir.

4.1.2.2 Dijital iletişim

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital iletişim” kategorisi kapsamında elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

Telefon

Hayatımızı değiştiren önemli teknolojik ürünlerden bir diğeri telefondur. İnsanlar tarih boyunca uzak yerlere mesajlar göndermenin ve oradakilerle haberleşmenin yollarını aradılar. Bu amaçla posta güvercinlerinden, duman- dan ve aynalardan yararlandılar.

Bir teknoloji ürünü olarak ilk mesaj iletme makinesi 1793'te Fransız Claude Chappe (Kuloud Şape) tarafından icat edildi. Chappe makinesine (Görsel 4.9) "uzaktan yazan" anlamında "telgraf" adını verdi.

Telgraf sistemi birbirini görecek şekilde belli aralıklarla kurulan kule- ler arasında çalışıyordu. Kulelerin tepesine iki ucunda hareketli kol- lar bulunan direkler yerleştiriliyordu. Mesajlar kolların hareketiyle harfleri ve rakamları ifade eden işaretlere dönüştürülüp bir sonraki kuleye ile- tiliyordu. Kuledeki görevli teleskopla bakarak dakikada ortalama üç işaret alabiliyordu.

İşaretle haberleşme sistemi 1840'lardan itibaren yerini Amerikalı mucit Samuel Morse'un (Samuel Mors) elektrikli telgrafına bıraktı (Görsel 4.10). Morse'un telgrafı makine üzerindeki kalemin karşından gelen elektrik akımının etkisiyle rulo kâğıt üzerinde çizgiler bırakması esasına dayanıyordu. Morse, akımın süresine göre kısa ve uzun olabilen bu çizgileri kodlayarak bir alfabe hâline getirdi.

Görsel 4.9: Chappe makinesi ve alfabesi

(4. Sınıf SBD, 2022, s.106)

Şekil 4.1 4. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili içerik

Şekil 4.1 incelendiğinde 4. Sınıf SBD kitabında telefon örneği üzerinden yazılı içerik ve görsellerle beraber haberleşme araçlarının tarihsel süreçteki değişimleri ele alınarak bu konuda farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

35

3. I. Cep telefonu
II. Görüntülü telefon
III. Mektup
IV. Telgraf
Verilen haberleşme araçlarının zaman içindeki gelişim sürecine göre sıralanışı aşağıdakilerden hangisidir?
A) I, II, III, IV B) IV, I, III, II C) III, IV, II, I D) III, IV, I, II

(4. Sınıf SBD, 2022, s.120)

Şekil 4.2 4. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili çoktan seçmeli soru

Şekil 4.2’de 4. Sınıf SBD kitabında “Neler Öğrendiniz?” bölümünde yer alan bu soruda haberleşme araçlarının zaman içerisindeki değişimiyle ilgili bilginin kavranıp kavranmadığını ölçen çoktan seçmeli bir soru örneğine rastlanmaktadır.

4.1.2.3. Dijital ticaret

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital ticaret” kategorisi kapsamında elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Ayrıca yine telefonlar üzerinden faturalarımızı ödüyor, bankacılık işlemlerimizi yapabiliyoruz” (s.96).

(4. Sınıf SBD, 2022, s.101)

Şekil 4.3 4. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili içerik

Yukarıdaki yazılı anlatıda ve Şekil 4.3’te dijital teknolojinin fatura ödeme, bankacılık işlemleri ve seyahat için bilet satın alma gibi bir takım ticari işlemlerimizi kolaylaştırdığı belirtilmektedir.

4.1.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun

4.Sınıf SBD (2022) kitabında dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin bulgulara Tablo 4.4’te yer verilmektedir.

Tablo 4.4 4. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Metin	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	✓				✓	
	Dijital güvenlik	✓					
	Dijital sağlık	✓	✓		✓		✓

Tablo 4.4’te görüldüğü gibi 4. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarını koruyun dijital vatandaşlık boyutunda; dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık olmak üzere üç kategoriye rastlanmaktadır. Bu kategoriler arasında en çok dijital sağlık kategorisine yönelik metin, haber, resim ve ölçme değerlendirme sorusuna yer verildiği görülmektedir. Dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde metin ile beraber bir görsel dikkat çekerken, dijital güvenlikte sadece metin içi anlatıya rastlanmaktadır.

4. Sınıf SBD (2022) kitabında dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.1.3.1. Dijital hak ve sorumluluklar

Bireylerin dijital vatandaşlık yeterliğine sahip olması için çevrimiçi ortamlarda ahlak ve etik kurallarını göz önünde bulundurarak sorumluluklarının bilincinde ve kişisel haklara saygılı bir biçimde davranış sergilemesi beklenmektedir.

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital hak ve sorumluluklar” kapsamında elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

Gereksiz Aramalar Nedeniyle 112 Acil Komuta Merkezinin Gerçek Hastalara Ulaşması Güçleşiyor

Acil hastalar için aranması beklenen 112 Acil Komuta Merkezine dakikada onlarca gereksiz arama gelmesi ambulansları yönlendirmekte görevli sağlık operatörlerini zor durumda bırakıyor. Komuta merkezinde görevli sağlık personeli geçtiğimiz yıl 825 bin, bu yılın ilk 4 ayında ise çoğu gereksiz 250 bin çağrıya baktı. 1 yılda 825 bin çağrıdan 32 bin 869'unun gerçek vaka olduğu anlaşılırken ilk 4 ayda gelen 250 bin çağrıdan da sadece 12 binin gerçek hasta olduğu sağlık ekipleri tarafından belirtildi.

İnternet Haberi (1)

“İnsanların acil servis numarasını gereksiz arayıp meşgul etmemeleri için neler yapılabilir?”

Hakan'ın ardından söz alan Emre, teknolojiyi yanlış kullanan kişilerin yalnız kendilerine değil başka insanlara da zarar verebileceğine dikkat çekti.

Bildiğiniz gibi acil durumlarda arayıp yardım çağrısında bulunduğumuz özel telefon numaraları vardır. Bu numaralardan belki de en önemlisi acil servise ait olan "112'dir. İnsanlar ani bir hastalık veya kaza durumunda Acil Yardım Merkezini ararlar. İmdat çağrısını alan Acil Yardım Merkezi çalışanları da olay yerine gelerek onların hayatını kurtarırlar. Ancak bazı sorumsuz kişiler gereksiz yere 112'yi arayarak bu merkezde çalışanları meşgul ediyorlar. İnsanlar dürüstlüğü aykırı bu hareketleriyle başka insanların hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Belki de gereksiz aramalarının yol açtığı gecikme nedeniyle bir hastanın hayatını kaybetmesine neden oluyorlar.

Gereksiz yere MEŞGUL ETMEYİN!
Size de lazım olabilir...

117

(4. Sınıf SBD, 2022, s.117).

Şekil 4.4 4. Sınıf SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklar ile ilgili içerik

Ders kitabında Şekil 4.4'te yer alan yukarıdaki gazete haberleri ve “Teknolojik ürünleri kullanırken kendimize, başkalarına ve doğaya zarar verebiliriz.’ diyen bir kişi bu sözüne kanıt olarak hangi durumları örnek gösterebilir?” (s.114) sorusu teknolojiyi yanlış kullanan kişilerin yalnız kendilerine değil başka insanlara ve doğaya da zarar verebileceğine işaret etmektedir. Haberde iletişim teknolojisinin yanlış kullanımı üzerinde durulurken sonuçlarının yol açtığı durumun ciddiyetine de dikkat çekilmektedir.

4.1.3.2. Dijital güvenlik

4. Sınıf SBD kitabında “Dijital güvenlik” kategorisini dolaylı yoldan karşılayan iki örneğe rastlanmaktadır:

“Bilgisayar teknolojisinin gelişimiyle birlikte insanlar bu teknolojiyle uyumlu ve daha güvenilir bir kimlik belgesine ihtiyaç duymuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu ihtiyacı gidermek amacıyla vatandaşlarına akıllı kart özelliği taşıyan çipli kimlik belgeleri dağıtmaya başlamıştır” (s.12).

Yeni kimlik kartlarınız on yıl boyunca geçerli olacağı için bu bölümde kartın son güvenilirlik tarihi belirtiliyor... Aynı zamanda bu uygulamayla, teknolojideki gelişmelerin süreyle ve yeni güvenlik önlemlerinin kimlik kartlarına yansıtılması amaçlanıyor.” (s.14).

Ders kitabındaki yukarıdaki anlatılarda kimlik kartlarındaki kişisel verilerin nasıl korunabileceğine yönelik açıklamalar yer almamaktadır. Birinde güvenilir bir kimlik

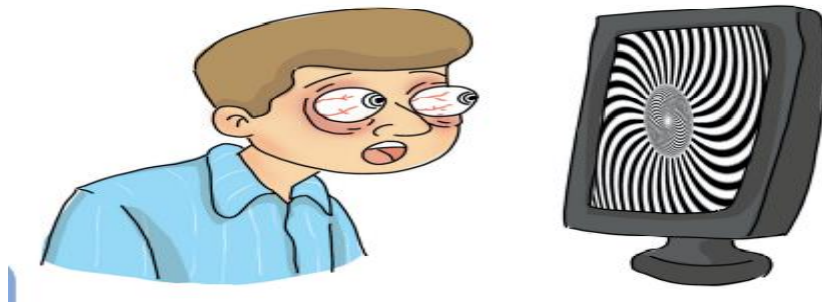
belgesine ve diğesinde yeni güvenlik önlemlerinin yeni kimlik kartlarına yansıtılmasının amaçlandığı bildirilmektedir.

4.1.3.3. Dijital sağlık

Dijital sağlık; teknoloji kullanımının insanın fiziksel ve psikolojik sağlığına verdiği zararları ortaya koyarak dijital ortamlarda limitlerin olması gerektiğine yönelik farkındalık oluşturmayı ve aile üyeleriyle birlikte olunan zamanın önemini farkında olunmasını içermektedir.

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital sağlık” kategorisinde dijital teknoloji kullanımının insan sağlığına verdiği zarara ilişkin rastlanan bulgulardan cep telefonları ve bilgisayara ait bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Teknolojik ürünlerin neredeyse tamamı elektrikle çalıştığı için etrafa insan sağlığına zararlı elektromanyetik dalgalar yayıyor. Özellikle cep telefonları, bilgisayarlar, kablosuz modem, kulaklık, fare ve klavyeler ile uzaktan kumandaların yaydıkları elektronik dalgalar bizleri olumsuz etkiliyor. Örneğin cep telefonları beyin ısını arttırarak beyin hücrelerimizin ölmesine ve kulağımızın zarar görmesine yol açabiliyor. Bu da duyma kayıpları ve denge bozuklukları gibi ciddi sağlık sorunlarını ortaya çıkarabiliyor. Teknoloji firmaları ürettikleri ürünlerin yanlış kullanımını önlemek amacıyla çeşitli önlemler alır” (s.114).

(4. Sınıf SBD, 2022, s.114)

Şekil 4.5 4. Sınıf SBD kitabında dijital sağlıkla ilgili görsel

“Bilgisayar başında dururken çok dikkatli olmalıyız. Uzun süre bilgisayar başında oturmak baş, göz ve kulak ağrısı; baş dönmesi, kan basıncında yükselme, sinirlilik ve yorgunluk yapabilir. Ayrıca omuz ve boyun tutulmaları ile bel ağrısına da neden olabilir. Diğer yandan bilgisayarın radyasyon yayan bir araç olduğu da

unutulmamalıdır. Radyasyon, atom çekirdeğinin parçalanarak etrafa yaydığı ışınlardır. Çevreye yayılan bu ışınlar canlı hücreleri doğrudan etkileyerek genlerde bozulmaya neden olabilmektedir” (s.115)

4. Sınıf SBD kitabında yer verilen Şekil 4.5 ve yukarıdaki örnekler, bilgisayar ve cep telefonunu uzun süre kullanmanın insanın fizyolojik sağlığını nasıl olumsuz yönde etkilediğini açıklamaktadır. Ruh sağlığını olumsuz etkilerine dair açıklamalara da rastlanmaktadır:

“Zamanımızın çoğunu bilgisayarın başında geçirmek ruh sağlığımızı olumsuz yönde etkiler. Özellikle gelişme çağındaki olan bizler, bilgisayara bağımlı kalırsak arkadaşlık ilişkileri kurmakta zorlanırsınız. Arkadaşlarımızla oynamaya zaman bulamaz ve sosyal yönümüzü geliştiremeyiz (s.115).

Yukarıdaki alıntıda bilgisayar bağımlılığının ruh sağlığımızı etkilerken arkadaşlık ilişkilerimizi ve sosyal yönümüzü geliştirmeyi de sınırlandırdığına dikkat çekilmektedir.

4. Sınıf SBD (2022) kitabında doğru teknoloji kullanıma işaret eden ifadeler de görülmektedir;

“Ayrıca bilgisayarda yaşama uygun oyunlar oynuyor ve müzik dinliyorum” (s.96)

“[C]ep telefonunu yalnızca zorunlu hâllerde ve kısa süreliğine kullanabiliriz. Ayrıca görüşmelerimizi kulaklıkla yaparak kendimizi cep telefonunun yaydığı radyasyondan koruyabiliriz” (s.115).

4. Sınıf SBD (2022) kitabında teknolojinin yanlış kullanıma yönelik öğrencilerin araştırma yapmasını teşvik edici “İnternet araştırması yaparak teknolojinin yanlış kullanımının insanlara ve doğaya verdiği zararları anlatan bir haber bulunuz. Haberi sınıfınızda arkadaşlarınızla paylaşıp tartışınız” (s. 118), şeklinde araştırma ödevlerine doğru teknoloji kullanıma karar vermesini sağlayıcı uyarıcı sorulara “Sizce bilgisayarımızı hangi amaçlarla ve ne kadar süreyle kullanmamız daha doğru olur? Neden?” (s.115), teknolojik ürünlerin yanlış kullanmanın zararlarını kavratmaya yönelik (s.118) soru çeşitlerine rastlanmaktadır.

4.2. İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular

5. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyut ve kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.5’te yer verilmektedir.

Tablo 4.5 5. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular

Boyut	Kategoriler	
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),	
	Dijital erişim	✓
	Dijital kanun	✓
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓
	Dijital iletişim	✓
	Dijital ticaret	✓
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	✓
	Dijital güvenlik	✓
	Dijital sağlık	

Tablo 4.5’te görüldüğü gibi 5. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin ve kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına rastlanmaktadır. Ders kitabında kendinize ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin dijital görgü ve kendinizi ve başkalarını koruyun boyutuna ilişkin dijital sağlık kategorilerine yer verilmediği görülmektedir. Diğer boyutlarla ilişki kategorilerin yer aldığı görülmektedir.

5. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutlarına ilişkin elde edilen bulgular, ilgili başlıklar altında sunulmaktadır.

4.2.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun

5. Sınıf SBD kitabından dijital vatandaşlığın “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilere Tablo 4.6’da yer verilmektedir.

Tablo 4.6 5. Sınıf SBD kitabından “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Yazılı anlatım	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),						
	Dijital erişim	✓		✓	✓		
	Dijital kanun	✓					✓

Tablo 4.6’da görüldüğü gibi 5. SBD kitabında da kendinizi ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine rastlanırken dijital görgü

kategorisine yer verilmediği görülmektedir. Ders kitabında en fazla dijital erişime ilişkin yazılı anlatı, resim ve karikatüre devamında dijital kanuna ilişkin yazılı anlatı ve ölçme değerlendirme sorusuna rastlanmaktadır.

5. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ve dijital kanun kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.2.1.1. Dijital erişim

5. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Erişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Cep telefonu, tablet, bilgisayar gibi araçları gün içinde sıkça kullanıyoruz... Bankacılık işlemlerini sanal ortamda birkaç tuşa basarak yapabiliyoruz... Dünyanın neresinde olursa olsun sevdiklerimizle iletişim kurabiliyoruz... Sanal ortamda iletişim yaygınlaşırken yüz yüze iletişim giderek azalmaktadır... Bilgisayar, cep telefonu gibi araçlarla zaman geçirmeyi tercih etmektedirler.” (s. 94).

“Cep telefonlarının kullanılmaya başlamasıyla kısa mesaj göndermeye başladık.” (s. 96).

“ ... Genel Ağ sayesinde bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır. ” (s. 99).

Yukarıdaki örneklerde günümüzde çevrim içi erişim olanaklarının arttığı ve bu sanal ortamın yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası haline geldiğinden bahsedilmektedir.

Günümüzde bilgiye ulaşma araçlarının başında Genel Ağ gelmektedir. Merak ettiğimiz bir haberden, hazırlanacak ödevlere, hava durumundan, spor karşılaşması sonuçlarına kadar birçok konuda Genel Ağ'a başvuruyoruz. Genel Ağ'a bilgisayar, tablet ve cep telefonları gibi araçlarla ulaşmaktayız. Geçmişte ise bilgiye ulaşmak günümüzdeki kadar kolay değildi, epey zamanımızı alıyordu. Bilgiye ulaşmak için kitaplara, dergilere, ansiklopedilere başvurmak gerekiyordu. Genel Ağ ile birlikte saniyeler içinde bilgiye ulaşabilmekteyiz. Bilgi edinmek istediğimiz konu ile ilgili arama motoruna birkaç kelime yazmamız yeterli. Yapığımız aramanın sonucunda yüz binlerce, bazen milyonlarca bilgi bize sunulmaktadır. Aşağıdaki karikatürü inceleyiniz.

Görsel 4.6

(5. Sınıf SBD, 2022, s.28)

Şekil 4.6 5. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik

“ <http://dergiler.ankara.edu.tr/> Erişim Tarihi 10 Nisan 2017.” (s. 112).

“Yararlandığımız kaynakları çalışmamızda göstermeliyiz... Kaynak göstererek yazarın emeğine saygı göstermiş oluruz.” (s. 113).

“Öğretmeninizin verdiği ödev konularını hangi kaynaklardan araştırıyorsunuz? Ödevinizde yaralandığımız kaynakları belirtiyor musunuz? Neden? Açıklayınız” (s.110).

Yukarıdaki alıntılarda ve araştırma yapıyorum etkinliğinde insanların, çevrim içi ortamlarda ulaştıkları bilgilerinde başka bir kişi tarafından emek harcanarak üretildiği ve bu bilgilerin kaynakça gösterilmeden kullanılmamasından bahsedilmektedir. Bu kuralın öğrenciler tarafında uygulamaya dönüşüp dönüşmediğini tespit etmeye yönelik sorulara rastlanmaktadır.

4.2.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin

5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” dijital vatandaşlığın kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.7’de yer verilmektedir.

Tablo 4.7 5. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Metin	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓	✓	✓	✓		✓
	Dijital iletişim	✓		✓	✓		✓
	Dijital ticaret	✓	✓		✓		

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi 5. Sınıf SBD kitabında da kendinizi ve başkalarını eğitin boyutuna ilişkin dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine yer verildiği görülmektedir. Dijital okuryazarlık ve dijital iletişim kategorilerinde bütün içerik ve kaynaklara rastlanırken dijital ticaret kategorisinde metin, resim ve habere rastlanmış, fotoğraf ve ölçme değerlendirmeye yönelik herhangi bir veriye rastlanmamaktadır.

5. SBD kitabında dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.2.2.1. Dijital okuryazarlık

5. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital okuryazarlık” kategorisi kapsamında elde edilen bulgulardan bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Genel Ağ sayesinde bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır ancak başka bir sorun ortaya çıkmıştır. Arama motoru bize çok sayıda bilgi sunmaktadır. ‘Bu bilgilerin hangileri doğru ve güvenilirdir?’ sorusu akla gelmektedir. Genel Ağ’da ulaştığımız bilgilerin önemli bir kısmı kontrolden geçmiş değildir. Bu nedenle Genel Ağ’da karşımıza çıkan bilgilerin tamamını doğru ve güvenilir kabul edemeyiz... Sanal ortamda eksik ve yanlış bilgi edinme olasılığının yüksek olduğunu vurguladı.” (s. 99).

Dijital okuryazarlık bağlamında değerlendirecek yukarıdaki ifadelerde çevrimiçi ortamlarda bilgiye ulaşma, ulaşılan bilginin doğruluğunu teyit edilmesinin bilincinde olunması ve çevrimiçi ortamlarda edinilen her bilginin doğru olarak kabul edilmemesi gerektiğine yönelik ayrıntılar söz konusudur.

5. Sınıf SBD kitabında metin içi anlatıda “e-hastalar” Genel Ağ’da doğru bilgilere ulaşabiliyorlar mı? Neden?” (s. 100) sorusuyla dijital okuryazarlığa ilişkin bilgilerin kavranmasını test eden ara değerlendirme sorusuna rastlanmaktadır.

B. Araştırmanızı aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz.

	Evet	Hayır
Araştırmamda birden fazla Genel Ağ sitesinden yararlandım.		
Araştırmamı güncel Genel Ağ sitelerinden hazırladım.		
Genel Ağ’da ulaştığım bilgileri kitap, dergi, ansiklopedi vb. kaynaklarla karşılaştırdım.		
Genel Ağ’daki bilimsel araştırmalardan yararlandım.		
Resmî sitelerden veya “edu” uzantılı eğitim sitelerinden faydalandım.		
Toplam		

Cevaplarınızda hayır varsa bu konuda öğrendiklerinizi gözden geçiriniz.

Sıra Sizde

Aşağıdaki cümleleri tamamlayınız.

1. Herhangi bir konuda araştırma yaparken doğru ve güvenilir kaynaklardan yararlanmalıyız. Çünkü

(4. Sınıf SBD, 2022, s.100)

Şekil 4.8 5. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlık kazanımlarını kontrol listesi

Şekil 4.8’de öğrencilerin dijital okuryazarlığa uygun davranışları sergileyip sergilemediğini test eden kontrol listesine rastlanmaktadır. Kitapta “Sıra Sizde” bölümünde öğrencilerin farkındalıklarını arttırmak ve öğrencileri düşünmeye sevk ederek ifade yeteneklerini arttıracak dijital okuryazarlık soru örneğine rastlanmaktadır.

- Bir tek Genel Ağ sitesinden alınan bilgiyle yetinilmemelidir. Elde edilen bilgi, farklı Genel Ağ sitelerindeki bilgilerle, kitap, ansiklopedi gibi kaynaklarla ve doktor gibi uzman görüşleri ile karşılaştırılmalıdır.
- Güvenilir ve doğru bilgi verdiği bilinen Genel Ağ sitelerinden yararlanılmalıdır.
- Resmî sitelerin yani “gov” uzantılı (www.meb.gov.tr gibi) ya da “edu” uzantılı eğitim sitelerinin (www.gazi.edu.tr gibi) daha güvenilir bilgiler içerdiği unutulmamalıdır.
- Araştırdığımız konuyu tırnak içinde (“ ”) aramanın daha doğru sonuçlara ulaşmamızı sağlayacağı dikkate alınmalıdır.
- Ulaştığımız bilgi, “Ne? Nerede? Ne zaman? Nasıl? Niçin/Neden? Kim?” sorularına doğru ve tutarlı cevaplar verebilmelidir.
- Bilgilerin güncel olup olmadığı dikkate alınmalıdır.

İhtiyaç duyduğumuz bilgilere Genel Ağ’ın yanı sıra gazete, radyo, televizyon gibi medya araçlarıyla da ulaşabilmekteyiz. Bu medya araçlarıyla ulaşılan bilgiler yanlış veya eksik olabilir. Bu nedenle iyi bir medya okuryazarı olmalı, medya araçlarının ilettiği mesajları doğru anlamalı, mesajların yanlış bilgiler sunabileceğini, bizi yanlış yönlendirebileceğini unutmamalıyız. İhtiyaç duyduğumuz bilgiye ulaşmak için medya araçlarının doğruluğunu ve güvenilirliğini sorgulamalıyız.

(5.Sınıf SBD, 2022, s.100)

Şekil 4.9 5. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlıkla ilgili görsel ve içerik

Şekil 4.9’da yer alan dijital okuryazarlıkla ilgili resim ve ilişkili içerikte kitapta belirtilen dijital okuryazar olmak için dikkat edilmesi gereken hususların özetlendiği olduğu görülmektedir.

4.2.2.2. Dijital iletişim

5. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital İletişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Dünyanın neresinde olursa olsun sevdiğimizle iletişim kurabiliyoruz... Sanal ortamda iletişim yaygınlaşırken yüz yüze iletişim giderek azalmaktadır. (s. 94)... Sanal ortamda iletişimin artması geleneklerimizde önemli değişikliklere neden

oldu... Cep telefonlarının kullanılmaya başlamasıyla kısa mesaj göndermeye başladık” (s. 96).

“Sanal ortamda iletişimin artması yüz yüze iletişimin azalmasına neden oldu.” (s. 114).

Ders kitabında yer alan yukarıdaki içeriklerde dijital iletişiminin hayatı kolaylaştırdığından ancak bununla birlikte bazı değerlerin önemini zamanla kaybetmesinden ve günümüzde birtakım değişikliklere yol açtığından bahsedilmektedir.

(5. Sınıf SBD, 2022, s. 95, 96)

Şekil 4.10 5. Sınıf SBD (2022) kitabında dijital erişim ile ilgili görseller

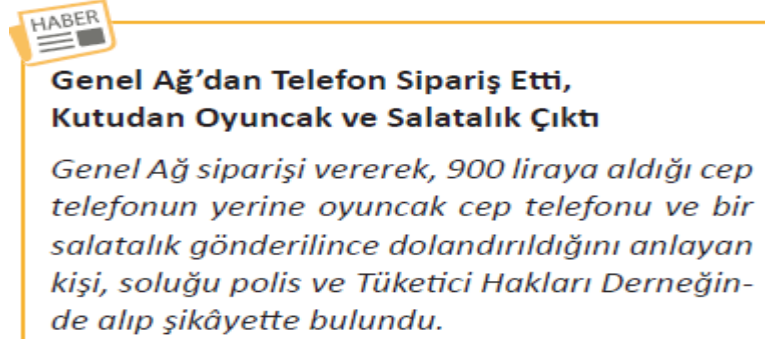
Şekil 4.10’da yer alan resimler kitapta yer alan anlatıyla uyumlu olarak cep telefonlarındaki kısa mesajlaşmaya ve insanların yüz yüze iletişim kurmaktansa sanal ortamda iletişim kurmayı tercih ederek nasıl yalnızlaştığına dikkat çekilmektedir.

4.2.2.3. Dijital ticaret

4. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Ticaret” kategorisinde elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Genel Ağ üzerinden mesafeli alışveriş günümüzde son derece yaygınlaştı... Genel Ağ’dan güvenli alışveriş yapmak için bakın büyüklerimiz nelere dikkat etmeliler: İyi bilinen, güvenilir sitelerden alışveriş yapılmalıdır. Başka bir Genel Ağ sayfası üzerindeki ya da e-posta ile gelen bağlantılardan değil de doğrudan Genel Ağ adresi yazarak alışveriş sitesine bağlanılmalıdır.(s. 104).

“Genel Ağ’daki her kampanyaya inanmayın. Genel Ağ’dan alışveriş yapıyorsanız...” (s. 105).

(5. Sınıf SBD, 2022, s.105)

Şekil 4.11 5. Sınıf SBD kitabında dijital ticaretle ilgili haber

5. sınıf SBD (2022) kitabında yukarıda sunulan Şekil 4.11’de dijital ticaretin günümüzde hızla yaygınlaştığından ve bu durumun bazı olumsuz sonuçlara yol açtığından bahsedilmektedir. Bu olumsuz durumun gazete haberinden alıntı yapılarak bir örnek üzerinden ortaya konulmaya çalışıldığı görölmektedir.

(5. Sınıf SBD, 2022, s.104)

Şekil 4.12 5. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ilgili görsel

Dijital ticaret ilgili Şekil 4.12 incelendiğinde bu görselde genel ağlar üzerinden alışveriş yapılmasına ancak bunu yaparken de kart bilgilerin çalınması gibi olumsuz durumlara dikkat çekilmektedir.

4.2.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun

5. Sınıf SBD kitabından dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin kategorilere Tablo 4.8’de yer verilmektedir.

Tablo 4.8 5. sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Metin	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	✓	✓				
	Dijital güvenlik	✓	✓	✓	✓		✓
	Dijital sağlık						

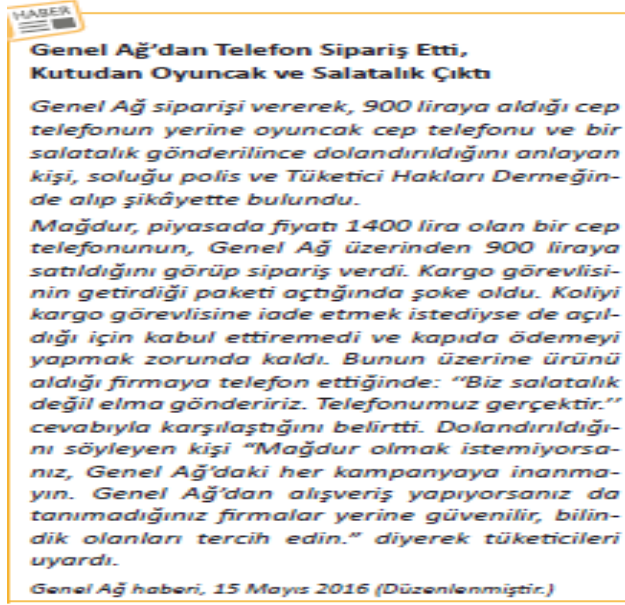
Tablo 4.8’de görüldüğü gibi 5. SBD kitabında kendinizi ve başkalarını koruyun dijital vatandaşlık alt boyutunda dijital hak ve sorumluluklar ve dijital güvenlik kategorisine rastlanmaktadır. Dijital sağlık boyutu ile ilgili herhangi bir veri görülmemektedir. Dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde metin ve haber içeriklerine, dijital güvenlik kategorisinde ise bütün içeriklere rastlanmaktadır.

5. SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklar ve dijital güvenlik kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.2.3.1. Dijital hak ve sorumluluklar

5. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Hak ve Sorumluluklar” kategorisinde elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Son yıllarda günlük yaşamımızın bir parçası hâline gelen tabletler, akıllı telefonlar, sosyal medya ve Genel Ağ beraberinde bazı riskleri de barındırıyor. Kimlik hırsızlığı, özel hayatın ifşası gibi konular bu sorunların başında geliyor. Bilinçsizce kullanılan sosyal medya hesapları ve bilinçsizce atılan mesajlar kimlik bilgilerinizin deşifre olmasına neden olabiliyor.” (s. 105).

(5. Sınıf SBD, 2022, s.105)

Şekil 4.13 5. Sınıf SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklarla ilgili haber

Şekil 4.13'te sunulan haber metninde ve metin içi alıntılarda dijital ortamda işlenen suçlara dikkat çekilmekte ve bu gibi durumların önüne geçebilmek için bireylere güvenli internet kullanımı konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

4.2.3.2. Dijital güvenlik

5. Sınıf SBD (2022) kitabı incelendiğinde "Dijital Güvenlik" kategorisine rastlanmaktadır. "Genel ağı nasıl kullanmalıyım" konu başlığı altında güvenli internet kullanımı hakkında detaylı bilgilere yer verilmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

Genel Ağ'ı güvenli kullanmadığımızda karşılaşılabileceğimiz tehlikeler bulunmaktadır.

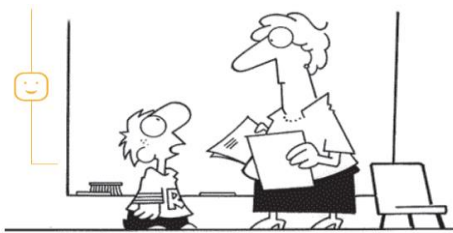
"Genel Ağ'da yaşımıza uygun olmayan pek çok içerikle karşılaşabiliriz. Arkadaş gibi görünen kötü niyetli insanlar karşımıza çıkabilir. Bu kişiler bizden fotoğraf, kimlik bilgileri, adres, telefon, şifre gibi kişisel bilgilerimizi isteyebilir. Bu gibi bilgileri ele geçirdiklerinde bizim kimliğimize bürünebilirler Banka hesaplarından para çekebilir, alışveriş yapabilirler. Kimlik bilgilerimizin çalınması anlamına gelen 'kimlik hırsızlığı' başımıza bunun gibi birçok sorun açabilir. Bu gibi dolandırıcılar örneğin e-posta göndererek yapılan çekilişte bir ödül kazandığımızı yazabilirler. Bu ödülü almak için bir ödeme yapmamızı isteyebilirler. Kısaca Genel

Ağ dolandırıcılığıyla karşı karşıya kalabiliriz. Bunların kanunlarda suç olduğu belirtilmiştir. Genel Ağ'daki resim, müzik, video ve program dosyalarını indirmek bilgisayarımıza zarar verebilir. Bu dosyalarda bilgisayarınızın saldırılara açık kalmasına neden olan virüsler bulunabilir.” (s. 102).

“İnternet kafe gibi Genel Ağ'ın ortak kullanıldığı alanlar yerine kişisel bilgisayarlar kullanılmalıdır. Ödeme sayfasının güvenli olduğunu anlamak için adres çubuğunda “https” yazdığından emin olunmalıdır. Parola ve şifre gibi bilgiler kimseyle paylaşılmamalıdır. Ödemede kişisel bilgiler girilirken sanal klavye kullanılmalıdır. Güvenlik önlemleri olmasına dikkat edilmelidir.” (s. 104).

“Sanal ortamı güvenli kullanma konusunda daha fazla bilgi için <http://www.bilgimikoruyorum.org.tr> adresine göz atabilirsiniz. ” (s. 104).

Yukarıdaki alıntılarda güvenli internet kullanımında uyulması gereken kurallardan bahsedilmekte ve bu kurallara uyulmadığı ölçüde karşılaşılabilecek olumsuz durumlara öğrencilerin dikkatleri çekilmeye çalışılmaktadır. Öğrencilerin güvenli internet kullanımı konusunda daha çok bilinçlenmelerini sağlamak amacıyla sağlamak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından desteklenen, Ulusal Bilgi Sistemleri Programı kapsamında TÜBİTAK-BİLGEM Siber Güvenlik Enstitüsü (SGE) tarafından gerçekleştirilmiş bir sosyal sorumluluk projesi olan “bilgimi koruyorum” internet sitesine yönlendirilmektedir.

Görsel 4.12 Randy Glasbergen
“Bilgisayarım virüs bulaştığı için ödevimi yapamadım öğretmenim... Korkunç bir virüs, defterlerime, kitaplarım, kalemlerime hatta silgime bile bulaşmış.”

Görsel 4.13 İbrahim Sarı

(5. Sınıf SBD, 2022, s.103)

Şekil 4.14 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik ile ilgili karikatürler

Sanal ortamda pek çok tehdit ile karşılaşabilirsiniz. Bu tehditler karşısında hangi önlemleri almak gerektiğini işin uzmanından öğrenelim:

- Unutma! Genel Ağ'da bulduğun, okuduğun bilgi ve haberlerin hepsi doğru değildir.
- Paylaşma! Kötü niyetli kişiler şifreni, kişisel bilgilerini isteyebilir, sakın verme.
- Zamanı iyi kullan! Genel Ağ'da uzun zaman geçirme.
- Dikkate alma! "Bu mesajı 10 kişiye gönderirsen şans kapını çalacak." gibi e-postaları dikkate alma ve başkalarına da iletme, hemen sil.
- Site içeriklerine dikkat et! Her web sitesi güvenilir değildir. Büyüklerle güvenli olan Genel Ağ sitelerinin adreslerini belirle.
- Dosya indirmeye meraklı olma! Virüslerden koruyan programlar kullan.
- Danış! Bilmediğin herhangi bir durumla karşılaştığında büyüklerine ve öğretmenlerine sor.
- Haberdar et! Büyüklerin izni olmaksızın ev ve okul dışında Genel Ağ olan yerlere gitme. Şüphelendiğin herhangi bir durum olduğunda büyüklerini mutlaka bilgilendir.

Görsel 4.14

Hediyetullah Aydeniz, *Bilinçli Medya Kullanımı*, s.57 (Düzenlenmiştir.)

(5. Sınıf SBD, 2022, s.103)

Şekil 4.15 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik ile ilgili içerik ve görsel

Şekil 4.14 ve Şekil 4.15'teki içerikler birlikte incelendiğinde dijital güvenlik ile ilgili sanal ortamda karşılaşılabilecek olumsuz durumlara örnekler verilerek bu durumla karşılaşan öğrencilerin kendi bilgilerini nasıl koruyacaklarına dikkat çekilmeye çalışıldığı bunu yaparken de mutlaka büyüklerinden yardım alınması gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.

5. Sınıf SBD kitabında metin içi anlatılar dışında dijital güvenliğini pekiştirmek için doğru yanlış, boşluk doldurma, çoktan seçmeli ve okuduğunu anlama ölçme değerlendirme sorularına yer verilmiştir. Bu etkinlikler aşağıda sıralanmıştır:

() 3. ".com" ve ".org" uzantılı Genel Ağ sitelerinden en güvenilir bilgilere ulaşılır.

() 4. Genel Ağ'dan indirilen dosyalar her zaman güvenlidir.

1. Güvenilir bilgi veren Genel Ağ sitelerinin başında siteler gelir.
2. kişisel bilgilerimizin kötü niyetli kişilerin eline geçmesidir.
3. İnternette indirilen dosyalarda tehlikesi olabilir.
4. Alışveriş sitelerinin güvenli olup olmadığının bir göstergesi de adres çubuğunda yazmasıdır.

(5. Sınıf SBD, 2022, s.114).

Şekil 4.16 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlikle ilgili doğru yanlış ve kısa cevaplı sorular

1. I. Yalnızca tek bir siteden bilgi alınmalıdır. II. Ulaşılan bilgiler kitap, ansiklopedi gibi kaynaklarla karşılaştırılmalıdır. III. Güvenilirliği ile tanınan sitelerden faydalanılmalıdır. Yukarıdakilerden hangileri doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak için dikkat edilmesi gerekenlerden biri değildir? A) Yalnız I B) Yalnız III C) I-II D) II-III	2. Genel Ağ'da karşılaşılabileceğimiz tehditlerden biri de bilgisayarımıza zarar verebilecek olan virüslerdir. Aşağıdakilerden hangisi bilgisayarımıza bu virüslerin bulaşmasının başlıca sebebidir? A) Genel Ağ üzerinden alışveriş yapmak B) Genel Ağ'da uzun süre zaman geçirmek C) Resmî Genel Ağ sitelerinde dolaşmak D) Kaynağı belirsiz çok sayıda dosya indirmek

(5. Sınıf SBD, 2022, s.115)

Şekil 4.17 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlikle ilgili çoktan seçmeli soruları

Sıra Sizde

Aşağıdaki haberi okuyunuz. Haberin altında yer alan soruları cevaplayınız.

Çok Tanınıyorsun! Farkında mısın?

Son yıllarda günlük yaşamımızın bir parçası hâline gelen tabletler, akıllı telefonlar, sosyal medya ve Genel Ağ beraberinde bazı riskleri de barındırıyor. Kimlik hırsızlığı, özel hayatın ifşası gibi konular bu sorunların başında geliyor. Bilinçsizce kullanılan sosyal medya hesapları ve bilinçsizce atılan mesajlar kimlik bilgilerinizin deşifre olmasına neden olabiliyor. Bu konuda Prof. Dr. Çayırıcı, önemli uyarılarda bulundu.

Prof. Dr. Çayırıcı, "Her ne olursa olsun bilişim dünyasından uzak duramayız. Önemli olan Genel Ağ ve sosyal medyayı doğru şekilde kullanmak. Eğer dikkat etmiyorsanız, ne yaptığınız,

1. Habere neden böyle bir başlık seçilmiştir?

2. Genel Ağ'da karşılaşılabileceğiniz tehditler nelerdir?

3. Genel Ağ'da karşılaşılabileceğiniz tehditlere karşı hangi önlemler alınmalıdır?

(5. Sınıf SBD, 2022, s.105)

Şekil 4.18 5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlikle ilgili haber metni ve sorular

5. Sınıf SBD kitabında dijital güvenliği pekiştirmek için değerlendirme sorularına genişçe yer verildiği görülmektedir. Şekil 4.16 incelendiğinde birinci etkinlikte Doğru/Yanlış soruları ile güvenli sitelerin bağlantı uzantılarına dikkat çekilmiştir. İkinci etkinlikte ise boşluk doldurma soruları ile güvenli internet kullanımında dikkat edilmesi gereken

kurallardan ve kötü amaçlı yazılımlarla karşılaşılabilirliğinden bahsedilmektedir. Şekil 4.17’ de yer alan çoktan seçmeli sorularda güvenli internet kullanımına yönelik kavrama düzeyinde sorulara yer verildiği görülmektedir. Şekil 4.18’de yer alan dijital güvenlik ilgili haber metninde genel ağların ve sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte karşılaşılabilir risklerden söz edilmektedir. Haberin devamında genel ağların ve sosyal medyanın bilinçli bir şekilde kullanılmasına vurgu yapılmaktadır. Haber metninden ve öğrencileri güvenli internet kullanımı konusunda daha önce öğrendikleri bilgilerden de yola çıkarak onları düşünmeye sevk edecek sorulara yer verilmektedir.

4. 3. Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular

6. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyut ve kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.9’da yer verilmektedir.

Tablo 4.9 6. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular

Boyutlar	Kategoriler	
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik)	-----
	Dijital erişim	✓
	Dijital kanun	✓
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	
	Dijital iletişim	✓
	Dijital ticaret	✓
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	-----
	Dijital güvenlik	??????????
	Dijital sağlık	-----

Tablo 4.9’da görüldüğü gibi 6. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın; kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin boyutlarına yer verilmekte kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına rastlanmamaktadır. Ders kitabında kendinize ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin dijital görgü kategorisine, kendinizi ve başkalarını eğitin boyutuna ilişkin dijital okuryazarlık kategorisine, yer verilmediği görülmektedir.

6. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutlarına ilişkin elde edilen bulgular, ilgili başlıklar altında sunulmaktadır.

4.3.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun

6. Sınıf SBD kitabı incelendiğinde “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” dijital vatandaşlığın alt kategorilerine ilişkin erişilen bulgulara Tablo 4.10’da yer verilmektedir.

Tablo 4.10 6. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Yazılı anlatım	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik)						
	Dijital erişim	✓					
	Dijital kanun	✓					

Tablo 4.10’da görüldüğü gibi 6. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine yer verilirken dijital görgü kategorisine yer verilmediği görülmektedir. Ders kitabında dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine ilişkin yalnızca yazılı anlatıya rastlanmaktadır. Yazılı anlatım dışında herhangi içerik görülmemektedir.

6. Sınıf SBD kitabında dijital erişim kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.3.1.1. Dijital erişim

6. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Erişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Bilim ve teknoloji, hayatımızın her alanına girmiş durumdadır. Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, üç boyutlu yazıcılar, tıbbi cihazlar, yazılımlar, elektrikli otomobiller artık sadece gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin değil, hemen hemen herkesin kullanımına sunulmaktadır.” (s. 143).

“... akıllı telefonlar, tabletler ile günümüz insanı birçok yönden değişime uğramaktadır.” (s. 145).

Yukarıdaki örneklerde günümüz dünyasında teknoloji ve bilimin gelişmesiyle birlikte dijital ürünlerin hayatımızın her alanında olduğundan bahsedilmektedir. Bu ürünlerin

sadece gelişmiş ülkelerdeki insanlara değil tüm insanların erişimine sunulduğuna dikkat çekilmektedir.

4.3.1.2. Dijital kanun

6. Sınıf SBD (2022) kitabında dijital kanun bağlamında elde edilen bulgulardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Genel Ağda araştırma yaparak bilgi topladığım kaynakların adreslerini yazdım.”
(s. 148).

“Genel Ağ üzerinden kişisel hakları saklı olan kaynakların izinsiz indirimi yapılmamalıdır.” (s. 151).

Yukarıdaki metin içi alıntılarda dijital ortamda suç unsuru oluşturabilecek durumların önüne geçmek ve hak ihlali yapmamak için etik olarak uyulması gereken kurallardan söz edilmektedir.

4.3.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin

6. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” dijital vatandaşlık boyutunun kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.11’de yer verilmektedir.

Tablo 4.11 6. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Metin	Haber	Karikatür	Fotoğraf	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık						
	Dijital iletişim	✓				✓	
	Dijital ticaret	✓					

Tablo 4.11’de görüldüğü gibi 6. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarını eğitin boyutunda dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine yer verildiği dijital okuryazarlık kategorisine yer verilmediği görülmektedir. Dijital iletişim kategorisinde metin ve fotoğraf, dijital ticaret kategorisinde yazılı anlatı dışında başka içerik ve kaynağa rastlanmamaktadır.

6. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ve dijital ticaret kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.3.2.1. Dijital iletişim

6. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital İletişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan örneklerle aşağıda yer verilmektedir:

“Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi” (CİMER); bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak hayata geçirilen bir halk-la ilişkiler uygulamasıdır. Vatandaş ile devlet arasındaki iletişim kanallarını açık tutarak müracaatların her zaman ve her yerden yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. CİMER uygulaması sayesinde devlet ile vatandaş arasındaki iletişim kanallarının tümü (elektronik mektup, faks, telefon ve şahsen) açık tutulmaktadır. Vatandaşların kendileri ve kamuyla ilgili, talep, şikâyet, ihbar, görüş ve önerileri ile bilgi edinme haklarına ilişkin idari makamlara yapacakları müracaatlara cevapların hızlı ve etkin bir şekilde verilmesi amaçlanmaktadır.

The image shows the CİMER website interface. At the top, there is a logo for CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) and the text 'BAŞVURU YAP' and 'BAŞVURU SÖRGÜLE'. Below this, there is a section for 'E-Devlet ile başvuru yapmak için tıklayınız >'. The form contains several input fields: 'T.C. Kimlik Numarası', 'Adınız', 'Soyadınız', 'Annenizin evl. önceki soyadı (İlk ve Son Harf)', and 'Cep telefonu numaranız'. There is a green button labeled 'Onay kodu gönder >'. At the bottom, there is a logo for 'AĞ 150' and the text 'DÖNÜŞÜM'.

(6. Sınıf SBD, 2022, s.40)

Şekil 4.19 6. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili görsel ve yazılı içerik

Dijitalleşmenin hızla yaşandığı günümüzde yasal haklarımızı çevrim içi ortamlarda zamandan tasarruf sağlayarak daha hızlı ve etkin kullanabilmekteyiz. Şekil 4.19’da yer alan bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak hayata geçirilen vatandaşlık uygulaması olan CİMER’in vatandaş ile devlet arasında dijital köprü görevi gördüğüne; genel ağa bağlanan cihazlar sayesinde ülkenin her yerinden hızlı ve kolay bir şekilde başvuru yapılabilmesine imkân tanıdığına değinilmektedir.

4.3.2.2. Dijital ticaret

6. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Ticaret” kategorisinde yalnızca bir ifadeye rastlanmaktadır. Bu ifade de “Genel Ağ üzerinden yapılan alışverişlerde insansız hava araçlarıyla teslimatlar yapılmakta.” (s. 143) olduğu bilgisine yer verilmektedir. Metin içindeki bu alıntıda dijital ticaretin, alışverişlerde sadece tüketicinin değil satıcının da zamandan tasarruf sağlayarak ticarete farklı bir boyut kazandırdığından söz edilmektedir.

4.3.3. Kendinizi ve başkalarını koruyun

6. Sınıf SBD kitabından dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve Başkalarını Koruyun” boyutuna ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamaktadır.

4.4. Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Boyutlarına İlişkin Bulgular

7. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyut ve kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.12’de yer verilmektedir.

Tablo 4.12 7. Sınıf SBD kitabından “Dijital Vatandaşlık” boyutları ve kategorilerine ilişkin bulgular

Boyutlar	Kategoriler	
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),	
	Dijital erişim	✓
	Dijital kanun	
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓
	Dijital iletişim	✓
	Dijital ticaret	✓
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	
	Dijital güvenlik	
	Dijital sağlık	

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi 7. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin boyutlarına yer verilmekte, kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına rastlanmamaktadır. Ders kitabında kendinize ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine yer verilmediği görülmektedir.

7. sınıf SBD kitabında “Dijital Vatandaşlık” boyutlarının kategorilerine ilişkin bulgular aşağıda ilgili başlıklar altında sunulmaktadır.

4.4.1. Kendinize ve başkalarına saygılı olun

7. Sınıf SBD kitabı incelendiğinde “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” dijital vatandaşlık kategorilerine ilişkin elde edilen bulgulara Tablo 4.13’te yer verilmektedir.

Tablo 4.13 7. Sınıf SBD kitabında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					
		Yazılı anlatım	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),						
	Dijital erişim	✓			✓	✓	✓
	Dijital kanun						

Tablo 4.13’te görüldüğü gibi 7. Sınıf SBD kitabında kendinize ve başkalarına saygılı olun boyutuna ilişkin yalnızca dijital erişim kategorisine yer verildiği görülmektedir. Bu kategoriyle ilgili yazılı anlatı, resim ve ölçme ve değerlendirme etkinliklerine rastlanmaktadır. Kendinize ve başkalarına saygılı olun boyutunda dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine dair herhangi bir içerik yer almamaktadır.

7. SBD kitabından dijital erişim kategorisine ilişkin elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.4.1.1. Dijital erişim

7. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Erişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan seçili örneklere aşağıda yer verilmektedir:

“Teknolojinin gelişmesi ile Genel ağı kullanarak her türlü habere ulaşıyoruz ...” (s. 29).

“Elektronik iletişim teknolojisinin gelişimi bilgiye çok kısa sürede ulaşabilmeyi ve toplumların birbiriyle geniş çapta ilişki kurabilmesini sağladı.” (s. 137).

“ Mobil cihazlar ve Genel ağ, üreticilerimizi bilgilendirmektedir.” (s. 148).

“...Elektronik kitap; bilgisayar, tablet ya da akıllı telefonlarda okuyabileceğimiz sanal kitaplar olarak tanımlanabilir. Aradığımız bir kitaba dijital ortamda e-kitap ile kolaylıkla ulaşabiliriz.” (s. 171).

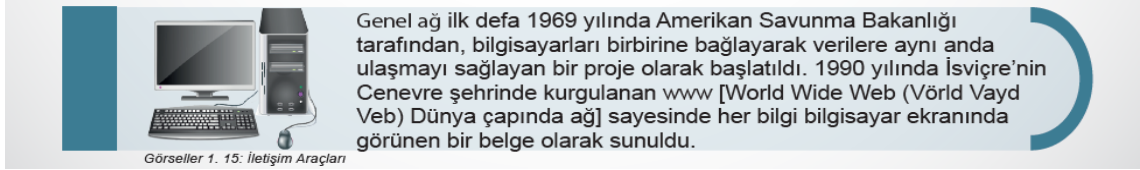
Yukarıdaki metin içi alıntılarda dijital iletişim teknolojinin gelişmesiyle birlikte toplumların ilişki ağının genişlediği, her türlü bilgiye ulaşma hızının arttığı ve e-kitaplara kolaylıkla erişilebilirliğine dikkat çekilmektedir.

“Siz de www.diyarbakirmuzesi.gov.tr adresinden sanal bir gezinti ile Çayönü yerleşmesini inceleyebilirsiniz.” (s. 144).

“Siz de www.vgm.gov.tr Genel ağ sayfasını ziyaret ederek Vakıflar Genel Müdürlüğünün işleyişini inceleyebilirsiniz. ” (s. 155).

“...www.kdkcocuk.gov.tr adresinden ulaşabilirsiniz. ” (s. 198).

Yukarıda verilen web adreslerine öğrenciler yönlendirilerek dijital erişim sayesinde sanal bir müze gezisi yapmaları ve farklı kurumların işleyişlerini öğrenmelerini sağlamak amaçlanmaktadır.

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 22)

Şekil 4.20 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik

Dijital erişim ile ilgili Şekil 4.20 incelendiğinde dünya çapında genel ağ üzerinde yayınlanan birbirleriyle bağlantılı hiper-metin dokümanlarından oluşan bir bilgi sistemi olan World Wide Web'in (www) ilk defa ortaya çıkış serüveninden bahsedilmektedir.

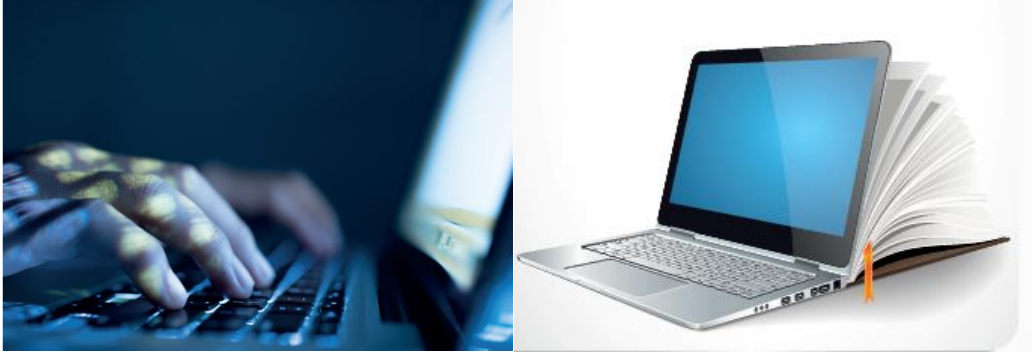
Ülkeler, eğitim faaliyetlerinin kalitesini arttırmak için dijital içerikler geliştirmektedirler. Eğitimde akıllı tahta ve tablet kullanımının yaygınlaşması da bu alandaki çalışmalara örnek verilebilir.

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 151)

Şekil 4.21 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görsel ve içerik

7. Sınıf SBD kitabında yer alan Şekil 4.21'de de eğitim kalitesini artırmak, dijital çağa ayak uydurmak ve öğretim ortamlarına yeni bir anlayış getirmek için devletler tarafından eğitime yapılan yatırımlara yer verildiği görülmektedir.

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 71, 167)

Şekil 4.22 7. Sınıf SBD kitabında dijital erişim ile ilgili görseller

Yukarıdaki Şekil 4.22 incelendiğinde çevrim içi ortamlarda bilgiye erişimin sınırsız olduğuna dikkat çekilmiştir.

4.4.2. Kendinizi ve başkalarını eğitin

7. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” dijital vatandaşlık boyutunun kategorilerine ilişkin bulgulara Tablo 4.14’te yer verilmektedir.

Tablo 4.14 7. Sınıf SBD kitabından “Kendinizi ve Başkalarını Eğitin” boyutuna ilişkin kategorilerin içerik ve kaynakları

Boyut	Kategoriler	Ders Kitabında İçerik ve Kaynaklar					Ölçme ve değerlendirme soru ve etkinlikleri
		Metin	Haber	Karikatür	Resim	Fotoğraf	
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓					
	Dijital iletişim	✓			✓		
	Dijital ticaret	✓			✓	✓	✓

Tablo 4.14’te görüldüğü gibi 7. Sınıf SBD kitabında tüm kategorilere yer verildiği görülmektedir. Dijital okuryazarlık kategorisinde yazılı anlatıma, dijital iletişim kategorisinde yazılı anlatım ve resim dışında başka içerik ve kaynağa rastlanmamaktadır. Dijital ticaret kategorisinde metin, resim, fotoğraf ve ölçme değerlendirme soru ve etkinliklerine yer verildiği görülmektedir.

7. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim, dijital okuryazarlık ve dijital ticaret kategorisine ilişkin ayrıntılı bulgulara aşağıda yer verilmektedir.

4.4.2.1. Dijital iletişim

7. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital İletişim” kategorisinde elde edilen bulgulardan seçili örneklere aşağıda yer almaktadır:

“Elektronik iletişim teknolojisinin gelişimi bilgiye çok kısa sürede ulaşabilmeyi sağladı.” (s. 137).

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 30)

Şekil 4.23 7. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim ile ilgili görseller

Yukarıdaki metin içi alıntı ve Şekil 4.23 incelendiğinde iletişimin genel ağa bağlanan bilgisayarlar ve yapay zeka alt yapısına sahip cihazlar sayesinde dijitalleşerek çok kolay hale geldiğinden söz edilmektedir. Çevrim içi imkânlar sayesinde insanların dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar birbirleriyle iş, sosyalleşme, eğitim ve eğlence gibi aktivitelerini internet ortamında paylaşıp takip edebildiklerine, çeşitli görsel ve yazılı anlatım olanaklarını kullanarak birbirleriyle iş birliği halinde olduklarına vurgu yapılmıştır.

4.4.2.2. Dijital okuryazarlık

7. Sınıf SBD (2022) kitabında “Dijital Okuryazarlık” kategorisinde elde edilen bulgulardan seçili örneklere aşağıda yer verilmektedir:

“Teknolojinin gelişmesi ile Genel ağı kullanarak her türlü habere ulaşıyoruz fakat bilgi kirliliği de çok fazla. İyice araştırmadan karşımıza çıkan her bilgiye inanmamalıyız. .. “Medyada, pek çok ürün hakkında yanlış bilgiler içeren reklamlar verilmektedir” (s. 29).

“...denetimsiz bilginin, yalan ya da yanlış haberlerin ortaya çıkmasına ve bilgi kirliliğine sebep olmaktadır. Bilgi kirliliğinden etkilenmemek için her bilgiye eleştirel gözle bakmak ve iyi bir medya okuryazarı olmak gerekmektedir” (s. 30).

Yukardaki metin içi alıntılarda teknolojinin gelişmesiyle birlikte kullanılan genel ağ üzerinden bilgiye erişim arttığı fakat bu durumun bünyesinde birtakım riskleri barındırdığı temasının öne çıktığı görülmektedir. Belirli bir konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kullanıcılar çoğu zaman araştırma konusuyla ilgili olmayan, yanıltıcı ve güvenilirliği düşük birçok bilgi ve reklamlarla karşılaştığına dikkat çekilmektedir. İnternet kullanıcıların çevrim içi ortamlarda paylaşılan her bilgiye itibar etmemeleri, eleştirel bir tutum ile yaklaşımları ve paylaşılan bilgilerin kaynağına ulaşmak gibi önlemler alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

4.4.2.3. Dijital ticaret

7. Sınıf SBD (2022) kitabı incelendiğinde dijital ticaret konusuna genişçe yer verildiği görülmektedir. Bu içerikte elde edilen bulgular iki başlıkta bu bölümde sunulacaktır: Dijital e- ticaretin üreticiye etkisi ve dijital e- ticaretin tüketiciye etkisi

Dijital e- ticaretin üreticiye etkisi

7. Sınıf SBD (2022) kitabı incelendiğinde “Dijital Ticaret” kategorisinde elde edilen Dijital e- ticaretin üreticiye etkisine yönelik bulgulardan seçili örneklerle aşağıda yer verilmektedir:

“İletişim ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile mal üretimi ve hizmet sektöründe bilgisayarlar kullanılmaya başlandı. Böylece dijitalleşmeye ve Genel ağına bağlı yeni bir ekonomi anlayışı ortaya çıktı” (s. 137).

“İletişim araçlarının yaygınlaşması ise dünyayı hem ekonomik hem de sosyal yönden etkilemeye devam etmektedir” (s. 152).

“Telefonun mucidi Graham Bell’e (Gıraham Bel) telefon üzerinden market alışverişi yaptığınızı söyleseydiniz onun cevabı ne olurdu acaba?” (s. 169).

Yukarıdaki metin içi alıntılar incelendiğinde geçmişten günümüze BİT’te yaşanan gelişmelerin ticareti dijitalleştirilmesiyle ekonomi alanında yeni bir anlayışın doğmasına sebep olduğu vurgulanmaktadır.

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 169, 170)

Şekil 4.24 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili görseller

Şekil 4.24 incelendiğinde dijital teknoloji ile üretim sürecinin her aşamasının takip edilebilirliğine ve kontrolüne dikkat çekildiği görülmektedir.

Ders kitabında dijital ticaretin üretim sürecine etkisine yönelik anlatılardan bazı örnek ifadeler aşağıda yer verilmektedir:

“Dünyadaki endüstriyel üretim zinciri, dijitalleşme ve iletişim sistemlerinin gelişmesi sayesinde değişiyor” (s. 169).

“Kuracağımız fabrikanın çalışma planını dijital ortamda tasarlama ya da ürettiğimiz tüketiciye ulaşıncaya kadar olan süreçlerini takip etme imkânımız var mı? Aklımızdan geçirdiğimiz tüm bu süreçler, dijital teknoloji ile mümkün hâle gelebilir” (s. 169).

Yukarıdaki metin içi alıntılar incelendiğinde dijitalleşmenin üretim süreçlerine olan etkisine, görselde aktarılan mesajla uyumlu olarak üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar takip sürecine olan katkısına yer verildiği görülmektedir.

Dijital e- ticaretin tüketiciye etkisi

7. Sınıf SBD (2022) kitabı incelendiğinde “Dijital Ticaret” kategorisinde e- ticaretin tüketiciye etkisine yönelik elde edilen bulgulardan seçili örneklere aşağıda yer verilmektedir:

“Elektronik ticareti (e-ticaret) mal ve hizmetlerin tanıtım, satış, sigorta, dağıtım ve ödeme işlemlerinin bilgisayar ağları üzerinden yapılması olarak tanımlayabiliriz. Elektronik ticaretin araçları, her türlü elektronik ürün (telefon, faks, televizyon, bilgisayar, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri) olarak düşünülebilir. E-ticaretin en yaygın kullanılan aracı ise Genel ağıdır” (s. 170).

“E-ticarete Genel ağ üzerinden insanların gerçek ya da sanal ürünleri satın alma işlemi de diyebiliriz. Ailemiz ile güvenli bir alışverişi mağazaya gitmeden dijital ortamda hızlı bir şekilde yapabiliriz... Böylece e-ticaret size zamandan tasarruf ve alışverişte kolaylık sağlar... E-ticaret, bize ticaretin nasıl daha kolay yapılacağını göstermektedir... E-ticaret üzerinden yürütülen faaliyetler; üretim, dağıtım ve pazarlama süreçlerini içine almaktadır. E-ticaretin yaygınlaşması ile ülke ekonomilerinin büyüme hızlarında artışlar yaşanmaktadır... E-ticaret, bize ürün satın alma konusunda yardımcı olduğu kadar vergi ödemesi, pasaport başvurusu ya da bankacılık işlemleri yapmak gibi kolaylıklar da sağlamaktadır” (s. 171).

(7. Sınıf SBD, 2022, s.152, 171)

Şekil 4.25 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili görseller

Şekil 4.25 ve yukarıdaki metin içi alıntılar incelendiğinde e-ticaretin insanların hayatlarını kolaylaştırdığı, zamandan tasarruf sağlayarak fiziki ortamın zorunluluğunu ortadan kaldırdığına dikkat çekilmiştir. Genel ağ sayesinde birçok iş ve işlemleri online olarak yapılabildiği ve ülkelerin geleneksel ticaret yöntemini bırakarak daha çok kitleye daha az maliyetle ulaşabilecek ticaret anlayışına yöneldiğinden bahsedilmiştir.

7. Sınıf SBD kitabında metin içi anlatılar ve görseller dışında dijital ticareti pekiştirmek için “Birlikte Yapıyoruz” etkinliğine, ölçme değerlendirme sorularına ve boşluk doldurma sorusuna yer verildiği görülmektedir. Bu etkinliklerden birine ve soru türlerinden seçili örneklerle aşağıda yer verilmektedir:

(7. Sınıf SBD, 2022, s. 171)

Şekil 4.26 7. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret ile ilgili etkinlik

“E-ticaret günlük hayatımıza ne gibi kolaylıklar sağlamaktadır? Açıklayınız?” (s. 170).

Ürünlerin e-ticaret üzerinden tanıtım ve pazarlanmasının sağladığı kolaylıklar nelerdir? Açıklayınız” (s.171).

“Genel ağ üzerinden mal ve hizmetlerin satın alıp ödemelerimizi ... aracılığıyla yaparız” (s.172).

Şekil 4.26’daki etkinlik ve diğer sorular incelendiğinde e-ticaretin insanlara ve işletmelere sağladığı kolaylıkların kavranıp kavranmadığı belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. 7. Sınıf SBD kitabını incelendiğinde E-ticareti pekiştirmek için farklı etkinliklere yer verildiği görülmektedir.

4.5. Beşinci Alt Problem 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD Kitaplarında Dijital Vatandaşlık Boyut ve Kategorilerinin Karşılaştırmalı Sonuçlarına Yönelik Bulgular

4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerinin karşılaştırmalı sonuçları Tablo 4.15’te yer almaktadır.

Tablo 4.15 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında Dijital Vatandaşlık Boyut ve kategorilerinin karşılaştırılması

Boyutlar	Kategoriler	4. sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	Toplam (n)
Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun	Dijital görgü (etik),	-----				
	Dijital erişim	✓	✓	✓	✓	4
	Dijital kanun	-----	✓	✓		2
Kendinizi ve Başkalarını Eğitin	Dijital okuryazarlık	✓	✓		✓	3
	Dijital iletişim	✓	✓	✓	✓	4
	Dijital ticaret	✓	✓	✓	✓	4
Kendinizi ve Başkalarını Koruyun	Dijital hak ve sorumluluklar	✓	✓			2
	Dijital güvenlik	✓	✓			2
	Dijital sağlık	✓				1
Toplam (n)		7	7	4	5	22

Tablo 4.15 incelendiğinde 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında dijital vatandaşlık boyutlarına ilişkin kategorilerde sınıf düzeylerine göre farklılıklar ve benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Benzerlik gösteren sonuçlar içerisinde tüm sınıf düzeyinde SBD kitaplarında “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutu içerisinde dijital erişim (n=4) ve “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutu içerisinde yer alan dijital ticaret (n=4) ve dijital iletişim (n=4) kategorisine rastlanırken dijital görgü kategorisine hiçbir sınıf düzeyinde yer verilmediği görülmektedir. Farklılık gösteren sonuçlar içerisinde dijital kanun kategorisine (n=2) yönelik içeriklere 4 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında dijital okuryazarlık (n=3) kategorisine 4, 5 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında rastlanmaktadır. “Kendinizi ve başkalarını Koruyun” boyutunda yer alan dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık kategorilerinin tamamına 4. Sınıf SBD kitabında, dijital güvenlik kategorilerinin 4 ve 5. Sınıf SBD kitaplarında ve dijital sağlık kategorisine yalnızca 4 Sınıf SBD kitabı içeriklerinde rastlanmaktadır.

Dijital vatandaşlık boyutlarının ders kitaplarında genel dağılımı incelendiğinde tüm boyutları içeren ders kitaplarının 4 ve 5. Sınıf SBD kitapları olduğu görülmektedir. Fakat her boyutta en az iki dijital vatandaşlık kategorisini içermesi açısından 5. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlık boyutlarının daha dengeli bir dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır. “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutuna 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında rastlanmamaktadır. Yalnız bu iki kitapta dijital vatandaşlık boyutlarının

kategorilere göre dağılımı incelendiğinde 6. Sınıf SBD kitabında 7. Sınıf SBD kitabına göre dijital vatandaşlık boyutları daha dengeli bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde “Dijital Vatandaşlık” alt boyutları çerçevesinde analiz edilen 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarından elde edilen sonuçlara alt problemler çerçevesinde yer verilmiştir.

Birinci Alt Problem 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Alt Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda 4. Sınıf SBD kitabında; “Dijital Vatandaşlığın” kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin, kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına yönelik içeriklere rastlanmıştır.

4. Sınıf SBD kitabında yapılan ayrıntılı analizlerde içerikte, dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna ilişkin dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine yer verilmediği tespit edilmiş yalnızca kitabın dijital erişimi kapsayıcı yazılı içeriklerle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Yalnız ilgili ders kitabında dijital erişim kategorisinin yazılı içerikle ifade edildiği, görsellerle desteklenmediği ve içeriklerde aktarılan bilginin kavrandığını belirlemeye yönelik etkinlik ve sorulara yer verilmediği görülmüştür. Bu sonuç kategorinin çok yönlü içeriklerle desteklenmediğini düşündürmektedir. Ders kitabında rastlanan dijital erişim kategorisi sonucuyla uyumlu olarak Kara ve Atasoy (2019) çalışmalarında SBDÖP’de (2018) 4. Sınıf düzeyinde “Dijital Vatandaşlık” kategorisiyle ilgili sadece dijital erişimle ilişkili bir kazanıma yer verildiği belirtmişlerdir. Bu sonuç ders kitabında neden dijital erişim kategorisine yalnızca yer verildiğini açıklamaktadır. Pala (2023)’da 4. Sınıf SBD kitabında yaptığı çalışmada en çok dijital erişimle ilişkili sayfaların olduğunu fakat dijital vatandaşlığın diğer boyutlarını içeren kategorilere de rastladığını bildirmiştir. Benzer ders kitabında rastlanan bu sonuç kodlayıcı farklılığıyla açıklanabilir.

4. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutunda dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerinin tamamına yer verildiği görülmüştür. İlgili boyutta dijital iletişim kategorisinin yazılı, görsel ve ölçme değerlendirme etkinlikleriyle en yoğun içeriği oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu duruma karşı yalnızca yazılı anlatıdan oluşması sebebiyle “Dijital okuryazarlık” kategorisi diğerlerine göre en zayıf kategori olduğu belirlenmiştir. Oysaki SBDÖP’de (2018) Türkiye Yeterlilikleri çerçevesinde belirlenen sekiz temel yetkinlikten biri olan dijital yetkinliğin “bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması” gibi dijital okuryazarlık becerisiyle desteklenmesinin

önemi, açıkça ifade edilmiştir. Ersoy ve Karaduman (2010) öğrencilerin interneti sadece aşırma eylemini kolaylaştıran bir kaynak olarak algıladığını oysa bunun böyle olmayıp önemli olanın internetten nasıl yararlanmaları gerektiğini öğrenmeleri olduğunu bildirip dijital okuryazarlığın önemine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda son derece önemli olan bu becerinin yalnızca yazılı anlatım ile sınırlı kalması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

4. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın son halkası olan “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyuta ilişkin dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve dijital sağlık kategorilerinin tamamına yer verildiği görülmüştür. Ders kitabında ilgili boyutta en çok dijital sağlık kategorisine yönelik yazılı anlatı, haber, resim ve ölçme değerlendirme sorularına yer verildiği görülmüştür. Bu sonuç dijital sağlığın ders kitabında diğer kategorilere göre zengin bir içerikle sunulduğunu göstermiştir. Kara ve Atasoy (2019) ’un çalışmasında SBDÖP’de (2018) 4. Sınıf düzeyinde ilgili boyutta sadece dijital sağlıkla ilişkili bir kazanıma rastladığı görülmüştür. Bu ulaşılan sonuçlar ders kitabında neden en çok dijital sağlık kategorisinin öne çıktığını açıklamaktadır. Bu olumlu duruma karşı 4. Sınıf SBD kitabında “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutunda dijital hak ve sorumluluklar kategorisinin yazılı anlatı ve bir görsel ile ve dijital güvenlik kategorisinin sadece metin içi anlatı ile daha zayıf içerikle sunulduğuna rastlanmıştır.

İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Alt Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda 5. Sınıf SBD kitabında; “Dijital Vatandaşlığın” kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin, kendinizi ve başkalarını koruyun boyutlarına yönelik içeriklere rastlanmıştır.

5. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın en temel boyutu olan “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna ilişkin yapılan ayrıntılı analizlerde dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine rastlanmış fakat bu boyutun üç alt kategorisinden birini oluşturan dijital etik kategorisine yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitabında dijital erişim ve kanun kategorileri içerik olarak karşılaştırıldığında dijital erişime ilişkin içerikte yazılı anlatım ve görsel kaynaklara; dijital kanun kategorisine ilişkin ise yazılı anlatım ve ölçme değerlendirme sorusuna rastlanmıştır. Bu iki kategori arasında yazılı anlatım ve görsel kaynakların çokluğuyla öne çıkan en önemli kategorinin dijital erişim kategorisi olduğu görülmüştür. Alan yazında yapılan

araştırmalar incelendiğinde Kara ve Atasoy (2019) SBDÖP’de 4. Sınıf düzeyi kazanımlarda “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna işaret eden bir kazanıma rastlamadıklarını bildirmişlerdir. Fakat Aydemir (2018) ’in belirttiği gibi SBDÖP’de kazandırılması hedeflenen “Dijital Yetkinlik” alanı dijital vatandaşlığın alt boyutlarında biri olan dijital erişimi de içeren bir yetkinliktir. Dijital yetkinlik gelişen teknoloji çağında bilgiye erişimin sağladığı olanaklardan yararlanmanın önemini işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yetkinlik ders kitabında neden “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna yer verildiğini açıklamaktadır.

5. Sınıf SBD kitabında dijital kanun kategorisi kapsamında değerlendirilen içerikte ve etkinlikte insanların, çevrim içi ortamlarda ulaştıkları bilgilerin başka bir kişi tarafından emek harcanarak üretildiği ve bu bilgilerin kaynakça gösterilmeden kullanılmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Hollandsworth ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada dijital vatandaşlık farkındalığının ve eğitiminin olmayışının, problemlili, hatta tehlikeli öğrenci davranışlarına sebep olabileceğine vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda 5. Sınıf SBD kitabında dijital kanun kategorisine rastlanması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri 5. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın ikinci alt boyutu olan “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutuna ilişkin tüm kategorilere rastlanmış olmasıdır. Bu kategoriler dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorileridir. Bu kategorilerden birinci sırada dijital okuryazarlık ve ikinci sırada dijital iletişim kategorilerinin metin içi anlatılar, görsel kaynaklar (resim/fotoğraf, haber, karikatür) ve ölçme değerlendirme açısından dijital ticaret kategorisine göre daha ayrıntılı içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Aynı zamanda dijital okuryazarlık kategorisinin yalnız 5. Sınıf SBD kitabında değil 4, 6 ve 7. Sınıf SBD ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında da en zengin içeriğe sahip kategori olduğu tespit edilmiştir. Alan yazında yapılan benzer bir çalışmada Pala (2023) 5. Sınıf SBD kitabında en fazla dijital okuryazarlık alt boyutuna ilişkin kategorilere yer verildiğini bildirmiştir. Pala’nın ders kitabında bu kategorilerin sıralaması “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutu çerçevesinde sayfa sayısına göre yeniden değerlendirildiğinde dijital okuryazarlık başta olmak üzere ikinci sırada dijital ticaret ve üçüncü dijital iletişim kategorisine rastladığı görülmüştür. Benzer kitap analizindeki araştırmamızla uyuşmayan sıralama farklılığının araştırmacının, analizinde kategorilerin içerik yoğunluğunu sayfa sayısı ile ilişkilendirmesiyle

açıklanabilir. Aydemir (2018); Kara ve Atasoy (2019)'un çalışmaları incelendiğinde SBDÖP'de 5. Sınıf düzeyinde “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutuna ilişkin dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine içeren kazanımlara rastladıkları görülmüştür. Farklı araştırmalar çalışmanın sonuçlarıyla önemli oranda benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonucunda 5. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın üçüncü alt boyutu olan “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutuna ilişkin dijital hak ve sorumluluklar ve dijital güvenlik kategorilerine rastlanmış fakat dijital sağlık kategorisiyle ilgili herhangi bir içeriğe ulaşılamamıştır. Ders kitabında dijital güvenlik kategorisinin ayrıntılı analizlerinde metin, haber, karikatür, resim ve farklı türde ölçme ve değerlendirme soru türleriyle en zengin içeriğe sahip kategori olduğu belirlenmiştir. Fakat ders kitabında dijital hak ve sorumluluklar kategorisinin yazılı anlatı ve haber içeriğiyle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Pala (2023) 'nın benzer ders kitabında yaptığı araştırma sonucunda “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutuna ilişkin araştırma sonuçlarıyla uyumlu olmayan dijital sağlık ve dijital güvenlik kategorileriyle ilişkili içerikler tespit ettiği fakat dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde herhangi bir bulguya rastlamadığı görülmüştür. Aynı zamanda Pala'nın çalışmasında araştırma sonuçlarıyla uyumlu bir şekilde bu boyutta en fazla sayfa sayısının dijital güvenlik kategorisiyle ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Benzer iki çalışmadaki farklılıklar araştırmacıların bulguları sınıflamada kodlayıcı farklılığıyla ilişkilendirilebilir. Öte yandan Kara ve Atasoy (2019) 'un çalışması incelendiğinde 2018 SBDÖP'de ilgili boyutta dijital sağlık ve dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde bir kazanıma rastlanmadığı fakat dijital güvenliği işaret eden bir kazanımı tespit ettikleri anlaşılmıştır. Programda dijital güvenliği işaret eden bir kazanımın olması ders kitaplarında dijital güvenliğin diğer kategorilere göre ağırlıklı olarak konumlanmasına sebep olduğu ileri sürülebilir. SBDÖP'de (2018) ve ders kitabında dijital güvenliğin önemsenmesi dijital ortamda istenmeyen zararlı paylaşımların bireyleri pornografi, uyuşturucu, terör, kumar, bahis oyunları, cinsel istismar, intihar, müstehcenlik ve fuhuş gibi durumlarla karşı karşıya getirerek onların ruh ve beden sağlıklarına zarar vermesi durumuyla doğrudan ilişkilidir (Bayzan ve Özbilen, 2012). Nitekim dijital güvenlik kategorisinde kitapta yer alan metin içi alıntılar incelendiğinde güvenli internet kullanımında uyulması gereken kurallardan bahsedilmiş ve bu kurallara uyulmadığı ölçüde karşılaşılabilecek olumsuz durumlara öğrencilerin dikkatleri çekilmiştir. Öğrencilerin güvenli internet kullanımı konusunda daha çok

bilinçlenmelerini sağlamak amacıyla çeşitli internet sitelerine yönlendirildiği tespit edilmiştir. Görseller ve içerikler birlikte incelendiğinde dijital güvenlik ile ilgili sanal ortamda karşılaşılabilecek olumsuz durumlara yönelik birçok örnek karşımıza çıkmıştır. Sanal ortamda olumsuz bir durumla karşılaşan öğrencilerin kendi bilgilerini nasıl koruyacaklarına dikkat çekilmiş, bunu yaparken de mutlaka büyüklerinden yardım alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ders kitabında aynı zamanda dijital güvenliği içeren konuları farklı tür ve içerikte değerlendirme sorularına çokça yer verildiği görülmüştür. Bu sorularla, güvenli sitelerin bağlantı uzantılarına, güvenli internet kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlara ve kötü amaçlı yazılımlara, genel ağlar ve sosyal medya üzerinde karşılaşılabilecek risklere dikkat çekilerek öğrencileri güvenli internet kullanımı konusunda kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve davranışların ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Ders kitabında dijital güvenliği destekleyici olarak yer alan dijital hak ve sorumluluklar kategorisini destekleyici içerikler metin içi alıntılar ve haber metni incelediğinde dijital ortamda işlenen suçlara dikkat çekildiği ve bu gibi durumların önüne geçebilmek için bireylere güvenli internet kullanımına yönelik uyarılarda bulunduğu görülmüştür. Greenhow (2010)' da dijital vatandaşlık eğitiminin öğrencileri genel ağı, hukuka aykırı olmadan, etik, güvenli, sorumlu ve saygılı biçimde kullanmaya teşvik etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Alt Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda 6. Sınıf SBD kitabında; “Dijital Vatandaşlığın” kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin boyutuna yönelik içeriklere rastlanırken kendinizi ve başkalarını koruyun boyutuna yer verilmediği tespit edilmiştir.

6. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın önemli bir boyutu olan “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutuna ilişkin bir bulguya rastlanmazken benzer ders kitabına yönelik araştırmada Pala (2023) bu boyutla ilişkili dijital sağlık ve güvenlik kategorilerini kapsayan bir içeriğe rastlamadığını fakat dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde sınırlı bir içeriğe rastladığını bildirmiştir. Pala'nın araştırma sonuçları incelendiğinde dijital hak ve sorumluluklar kategorisinde sunduğu örnek (s.765) bu çalışmada dijital iletişim kategorisinde değerlendirilmiş. Çünkü Cimer genel ağın tanıtıldığı yazılı ve görsel içerik CİMER'in devlet ve vatandaş arasında bir dijital iletişim ağı olduğu ve içerikte aktarılan bilgiler de devlet ve vatandaş arasındaki

iletişim kanallarına dikkat çektiği için görsel ve içeriğin bu kategoride değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Özetle sonuçların araştırmacılar arasında nitel bir çalışma olması neden ile kodlayıcı farklılığından kaynaklanan durumlar olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada üzerinde çalışılan kaynaklarla ilgili sonuçlar başka araştırmacılar tarafından farklı şekilde de yorumlanma durumu olabilir.

Araştırma sonucunda 6. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna ilişkin mevcut kategoriler arasında dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine rastlamış olup dijital görgü kategorisine yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitabında dijital erişim ve dijital kanun kategorilerine ilişkin yalnızca yazılı anlatıya rastlanmıştır. İlgili kategorileri destekleyici görsel kaynaklara ve ölçme değerlendirme sorularına rastlanmaması kategorilerin güçlü bir içerikle sunulmamasına neden olduğu düşünülmektedir. Örneğin 6. Sınıf SBD kitabında “Dijital erişim” kategorisi kapsamında metin içi alıntılarda teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan dijital ürünlerin tüm insanlığın hizmetine sunulduğu ve aynı zamanda dijital erişimin insan yaşamını değiştirdiği vurgusunun görsel içeriklerle desteklenmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bakır (2016) gelecek için dijital vatandaşlar yetiştirilmek isteniyorsa önce herkese eşit erişim hakkının verilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Pala (2023) ’nın benzer kitaba yönelik yaptığı analizlerin sonucunda “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna ilişkin dijital erişim, dijital kanun ve dijital görgü kategorilerine rastlamış olduğu görülmüştür. Çalışmada rastlanmayan dijital görgü kategorisine yer veren Pala’nın çalışması incelendiğinde dijital görgü kodlamasının araştırmacılar arasındaki kodlayıcı farklılığından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Pala (2023) araştırmasında dijital erişim kategorisinde, dijital etik ve dijital kanun kategorisine göre daha fazla içerik olduğunu bildirmiştir. Kara ve Atasoy (2019) SBDÖP’de (2018) ilgili boyuta ilişkin dijital görgü ve kanun kategorisini kapsayıcı bir kazanıma yer verildiğini tespit etmiştir. Pala (2023) ’nın ve bu araştırmanın sonuçlarında benzerlik gösteren dijital erişim dair öne çıkan içeriğin SBDÖP’de rastlanmaması programda dijital vatandaşlık boyutlarında karşılaşılan başka eksiliğe işaret etmektedir.

Araştırma sonucunda 6. Sınıf SBD kitabında dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutuna ilişkin dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine rastlamış olup dijital okuryazarlık kategorisine yer verilmediği tespit edilmiştir. Pala

(2023) yaptığı benzer bir çalışmada bu boyutla ilişkili dijital iletişim, dijital ticaret ve dijital okuryazarlık kategorilerini kapsayan içeriklere rastladığını bildirmiştir. Fakat bu kategori içeriklerinin dengeli dağılım göstermediğine en zayıf içeriklerden birinin dijital okuryazarlık ve en güçlü kategorinin ise dijital iletişim kategorisi olduğuna dikkat çekmiştir. Araştırma sonuçlarımızı destekler şekilde ders kitabında diğer kategorilere göre en fazla içeriğin dijital iletişim kategorisinde olduğu görülmüştür. Ancak dijital iletişim kategorisinde yazılı anlatı dışında yalnızca bir fotoğrafa rastlanmıştır. Dijital ticaret kategorisinde de yazılı anlatı dışında başka içerik ve kaynağa yer verilmediği görülmüştür. Dijital okuryazarlık kategorisini içeren herhangi bir içeriği de rastlanmamış olması ders kitabında göze çarpan en önemli eksiklik olarak değerlendirilebilir. Kara ve Atasoy (2019) çalışmalarında SBDÖP’de (2018) “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutuna ilişkin hiçbir kazanıma rastlamadıklarını bildirmişlerdir. Bu boyutta SBDÖP’de de önemli bir eksiklik dikkat çekmektedir.

Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Dijital Vatandaşlık Alt Boyutuna İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda 7. SBD kitabında; “Dijital Vatandaşlığın” kendinize ve başkalarına saygılı olun, kendinizi ve başkalarını eğitin boyutlarına rastlanmış, kendinizi ve başkalarını koruyun boyutuna yönelik içeriklere rastlanmamıştır. Ancak Pala (2023) çalışmasında 7. Sınıf SBD kitabında kendinizi ve başkalarını koruyun boyutuna yönelik içerikler tespit etmiş. Bu sonuçla uyumlu olarak Kara ve Atasoy (2019) SBDÖP’de (2018) ilgili boyutu işaret eden bir kazanıma yer verildiğini bildirmiştir.

7. Sınıf SBD kitabında yapılan analizlerde dijital vatandaşlığın “Kendinizi ve başkalarına saygılı olun” boyutuna ilişkin dijital erişim kategorisine rastlanırken dijital görgü ve dijital kanun kategorilerine yer verilmediği tespit edilmiştir. Kategorilerin ayrıntılı analizinde “Dijital erişim” kategorisi içerisinde yazılı anlatı, görsel içerikler ve ölçme değerlendirme sorularıyla kapsamlı bir içeriğe rastlanmıştır. Araştırma sonuçlarıyla uyumlu olacak şekilde Pala (2023) da benzer kitabın analizinde bu boyuta ilişkin yalnızca dijital erişim kategorisine rastladığı görülmüştür. Kara ve Atasoy (2019) SBDÖP’ye (2018) yönelik araştırmalarında ilgili boyuta yönelik dijital erişim ve kanun kategorilerini işaret eden kazanımlara yer verildiğini bildirmişlerdir.

7. Sınıf SBD kitabında “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutunda yapılan analiz sonucunda dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret kategorilerine yer verildiği tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlık kategorisinde yalnız yazılı anlatıma yer verilirken, dijital iletişim kategorisinde yazılı anlatım ile resim, dijital ticaret kategorisinde yazılı anlatım, görsel kaynaklar (resim, fotoğraf) ve ölçme değerlendirme soru ve etkinlikleriyle daha zengin bir içeriğe rastlanmıştır. Pala (2023) da benzer ders kitabının analizinde bu boyuta ilişkin kategorilerden dijital iletişim kategorisinin içerik olarak küçük bir farkla öne çıkmasına karşı ders kitabında dijital okuryazarlık ve dijital ticaret kategorileriyle beraber dengeli dağılım gösterdiğini tespit etmiştir. 2018 SBDÖP’yi inceleyen Kara ve Atasoy (2019) ’un çalışmalarında 7. Sınıf düzeyinde “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutunda dijital iletişim, dijital ticaret ve dijital okuryazarlık kategorilerini işaret eden kazanımların olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda SBDÖP’de dijital iletişim ve dijital okuryazarlıkla ilişkili birden fazla kazanımın varlığına dikkat çekmişlerdir.

7. Sınıf SBD kitabında “Kendinizi ve başkalarını eğitin” boyutunda öne çıkan sonuçlardan biri de dijital okuryazarlık boyutuyla ilişkilidir. Çünkü araştırma sonucunda 7. Sınıf SBD kitabında “Dijital okuryazarlık” kategorisine ilişkin yalnızca yazılı içeriklere rastlanmıştır. Ancak metin içi bilgiler incelendiğinde daha ayrıntılı bir içeriklerle karşılaşmıştır. Günümüzde genel ağ üzerinden bilgiye erişimin arttığı fakat bu durumun bünyesinde birtakım riskleri barındırdığı temasının öne çıktığı görülmüştür. Çevrim içi ortamlarda belirli bir konuyla ilgili bilgiye ulaşmak isteyen kullanıcıların çoğu zaman araştırma konusuyla ilgili olmayan, kaynağı güvenilir olmayan birçok bilgi ve yanıltıcı reklamlarla karşılaştığına dikkat çekilmiştir. İnternet kullanıcıların çevrim içi ortamlarda paylaşılan her bilgiye itibar etmemeleri, eleştirel bir tutum ile yaklaşmaları ve paylaşılan bilgilerin kaynağına ulaşmak gibi uyarılarda bulunulmuştur. Fakat oldukça önemli olan bu kategorinin görsel kaynaklarla, farklı soru ve etkinliklerle desteklenmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Beşinci Alt Problem 4, 5, 6 ve 7. Sınıf SBD Kitaplarında Dijital Vatandaşlık Boyut ve Kategorilerinin Karşılaştırmalı Sonuçları

Genel olarak araştırma sonuçları tüm dijital vatandaşlık boyutlarını içeren ders kitaplarının 4 ve 5. Sınıf SBD kitapları olduğunu göstermiştir. Fakat her boyutta en az

iki dijital vatandaşlık kategorisine rastlanması açısından 5. Sınıf SBD kitabının, 4. Sınıf SBD kitabına göre dijital vatandaşlık boyutlarının daha dengeli bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında dijital vatandaşlık boyutlarının kategori sayıları esas alındığında 6. Sınıf SBD kitabı, 7. Sınıf SBD kitabına göre “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” boyutunda birden fazla kategoriye rastlanması nedeniyle dijital vatandaşlık boyutlarında daha dengeli bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında dijital vatandaşlık boyutlarının önemli bir boyutu olan “Kendinizi ve başkalarını koruyun” boyutuna rastlanmamıştır. Bu boyutunun ilgili kitaplarda eksik kaldığı bulgulanmıştır. Yalnız bu bulgu Pala (2023) ve Kara ve Atasoy (2019)’un çalışmalarıyla benzerlik göstermemektedir. Bazı içeriklerin birden fazla kategoriyle uyumu araştırmacıların çalışmalarında kodlama farklılıkları oluşturduğu düşünülmektedir. Nitel çalışmalarda kesin yargılar ulaşmak mümkün olmamakla beraber ortak görüşlerle tutarlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada da benzer bir yöntem izlenmiştir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık kategoriler esas alınarak değerlendirildiğinde en fazla dijital vatandaşlık kategorilerine 4 ve 5. Sınıf SBD kitaplarında yer verildiği görülmüştür. En az dijital vatandaşlık kategorilerine 6 ve 7. Sınıf SBD kitabında rastlanmıştır. Ders kitaplarında hiç yer verilmeyen kategorinin dijital görgü kategorisi olduğu tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde Kara ve Atasoy (2019) ve Pala (2023) ’nın çalışmalarında en az değinilen boyut olarak dijital görgü kategorisine ilişkin içeriklere rastlandığı görülmektedir. Bu durum kodlayıcı farklılığıyla açıklanabilir. Analiz edilen ders kitaplarında en az yer verilen kategorinin dijital sağlık (4 Sınıf SBD kitabında mevcut), sırasıyla dijital güvenlik (4 ve 5. Sınıf SBD kitaplarında mevcut), dijital hak ve sorumluluklar (4 ve 5. Sınıf SBD kitaplarında rastlanmadı), dijital kanun (5 ve 6.Sınıf SBD kitaplarında mevcut) ve dijital okuryazarlık (4, 5 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında mevcut) kategorileri olduğu görülmüştür. SBD kitaplarında bu dijital vatandaşlık kategorilerine yönelik bilgilendirici, pekiştirici ve geliştirici ölçme ve değerlendirme etkinliklerin eksik kaldığı görülmüştür.

5.1. Öneriler

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dijital vatandaşlık anlayışının tamamıyla yansımaları için üç farklı boyutta öneriler geliştirildi:

- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer almayan dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine ilişkin öneriler
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alıp içerik olarak zenginleştirilmesi gereken kategorilere yönelik öneriler
- Diğer öneriler

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer almayan dijital vatandaşlık boyut ve kategorilerine ilişkin öneriler

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” kategorileri içerisine eklenecek öneriler

- Dijital görgüye yönelik tüm SBD kitaplarında yazılı ve görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmeli;
- Dijital kanun kategorisine yönelik 4 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında yazılı ve görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir;

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Kendinize ve Başkalarını Eğitin” kategorileri içerisine eklenecek öneriler

- Dijital okuryazarlık kategorisine ilişkin 6. Sınıf SBD kitabında yazılı ve görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir;

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Kendinize ve Başkalarını Koruyun” boyut ve kategorileri içerisine eklenecek öneriler

- 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında “Kendinize ve Başkalarını Koruyun” boyutu eksik olduğu için bu boyutun eklenmesi önerilmektedir ve bu boyuta ilişkin dijital hak ve sorumluluklar ve dijital güvenlik ve dijital sağlık kategorilerine ilişkin yazılı ve görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- Dijital sağlık kategorisine ilişkin 5, 6 ve 7. Sınıf SBD kitaplarında yazılı ve görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alıp içerik olarak iyileştirilmesi gereken kategorilere yönelik öneriler

“Kendinize ve Başkalarına Saygılı Olun” dijital vatandaşlık alt boyutuna ilişkin ders kitaplarında iyileştirilecek kategoriler:

- 4. ve 6. Sınıf SBD kitabında dijital erişim kategorisine yönelik görsel içerikler ve ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 5. Sınıf SBD kitabında dijital erişim kategorisine yönelik ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 5. Sınıf SBD kitabında dijital kanun kategorisine yönelik görsel içerikler zenginleştirilmelidir.
- 6. Sınıf SBD kitabında görsel içeriklerle beraber ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
“Kendinize ve Başkalarını Eğitin” dijital vatandaşlık alt boyutuna ilişkin ders kitaplarında iyileştirilecek kategoriler:
- 4. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlık kategorisine yönelik görsel içerikler ve ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 4. ve 5. SBD kitabında dijital ticaret kategorisine yönelik ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 5. ve 6. Sınıf SBD kitabında dijital ticaret kategorisine yönelik görsel içerikler ve ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 6. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim kategorisine yönelik görsel içerikler ve ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 7. Sınıf SBD kitabında dijital okuryazarlık boyutuna ilişkin görsel içerikler, ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 7. Sınıf SBD kitabında dijital iletişim boyutuna ilişkin ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
“Kendinize ve Başkalarını Koruyun” dijital vatandaşlık alt boyutuna ilişkin ders kitaplarında iyileştirilecek kategoriler:
- 4. ve 5. Sınıf SBD kitabında dijital hak ve sorumluluklar kategorisine yönelik ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.
- 4. Sınıf SBD kitabında dijital güvenlik kategorisine yönelik görsel içerikler ve ölçme ve değerlendirme etkinlikleri zenginleştirilmelidir.

Diğer Öneriler

- Sosyal Bilgiler ders kitabı tek başına dijital vatandaşlık eğitiminde yeterli olmadığı için MEB müfredatında yeni bir ders eklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıl, Ö., Güvenç, H., Hayta, A. ve Kılıç, S. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7*. Ankara: MEB Yayınları.
- Akcan, F. (2023). *Sosyal bilgiler dersinde dijital güvenlik yeterliği için geliştirilen çevrim içi destekleyici öğrenme aracının öğrencilerin öz yeterlik algılarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Ankara.
- Aldemir, C. ve Avşar, M. N. (2020). Pandemi döneminde dijital vatandaşlık uygulamaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 148-169.
- Aldosari, F. F., Aldaihan, A. M. ve Alhassan, R. A. (2020). Availability of iste digital citizenship standards among middle and high school students and its relation to internet self-efficacy, *Journal of Education and Learning*, 9 (5), 59-74.
- Arslan, S. (2019). *İlkokullarda ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Aslan, S. ve Çakmak, Z. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 72-99.
- Aslan, V. (2022). *5. Sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ata, B. (2006). Eğitimde çağdaş yönelimler: III. *Yapılandırmacılık ve Eğitimde Yansımaları Sempozyumu* içinde (392-401). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Avcı, K. E., Faiz, M. ve Receptoğlu S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarının belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (1), 46-62.
- Aydemir, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programının dijital vatandaşlık ve alt boyutları açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 15-38.
- Aydın, A. (2015). Dijital vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği* 29(1), 142-146.
- Aygün, M. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bakır, E. (2016). *Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık seviyelerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 9(1), 23-28.
- Baştürk, M. (2008). Ders kitaplarının tarihçesi. Ö. Demirel ve K. Kıroğlu (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bayzan, Ş. ve Özbilen, A. (2012). Dünyada internetin güvenli kullanımına yönelik uygulama örnekleri ve Türkiye'de bilinçlendirme faaliyetlerinin incelenmesi ve Türkiye için öneriler. *Engineering Sciences*, (2), 521-531.
- Bayzan, Ş. (2019). *Dijital hak ve sorumluluklarımız nelerdir? Erişim tarihi 28/04/2023*<https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/dijital-hak-ve-sorumluluklarimiz-nelerdir>

- Besti Üstün (2005). Çünkü iletişim çok şeyi değiştirir! *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(2), 88-94.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı (2014). *Bilgi toplumu stratejisi ve eylem planı*. Erişim tarihi 12.05.2023
https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/36836/xfiles/Bilgi_Toplumu_Stratejisi_ve_Eylem_Planı.pdf
- Çatlı, M. ve Keskin, S. (2021). İnsan haklarının değişime açık konusu: dijital vatandaşlık kavramı üzerine bir inceleme, *Ombudsman Akademik*, 14, 199-229.
- Çiftçi, S. Sağlam, A. & Yayla, A. (2021). 21. yüzyıl becerileri bağlamında öğrenci, öğretmen ve eğitim ortamları. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 718-734. DOI: 10.29000/rumelide.995863.
- Çolak, A. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de sayısal vatandaşlık algısı ve internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern and African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Dedebali, N. C. ve Dasedemir, I. (2019). Social studies teacher candidates’ perception of digital citizenship. *International Journal of Educational Methodology*, 5(3), 465-477.
- Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergelerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2400-2414.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 77-96.
- Ersoy, A. ve Karaduman, H. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının hazırladıkları araştırma raporlarında dijital aşırma: Google arama motoru örneği. *9.Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu* içinde (529– 534). Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J. ve Öztürk, T. (2022), *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Ezer, F. ve Aksüt, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 104-143. DOI: 10.14520/adyusbd.785021.
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, 8(4), 597-606. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2003.1870>
- Gönay, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler derslerinde demokrasi eğitimi hakkındaki görüşleri ve değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Nevşehir.
- Görmez, E. (2016). Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkındaki görüşleri (Bir Durum Çalışması). *Turkish Studies*, 11(21), 125-144.
- Greenhow, C. (2010). A New Concept Of Citizenship For The Digital Age. *Learning & Leading with Technology*, 37 (6), 24-25.
- Hakdar, E. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dijital vatandaşlık ve temel teknoloji yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Afyonkarahisar ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Heater, D. (2004). *Citizenship: the civic ideal in world history, politics and education* (3rd Ed.). Manchester: Manchester University Press.

- Hızmalı, M. (2022). *Üniversite öğrencilerinin dijital veri güvenliği farkındalıklarının dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne
- Hollandsworth D. Dowdy, L. & Donovan, J. (2011). Digital citizenship in k-12: It takes a village. *TechTrends*, 55(4), 37-47.
- ISTE (2021). ISTE Standards For Students. Erişim tarihi:19.03.2023
<https://www.iste.org/standards/forstudents>
- İkinci, İ. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık algıları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili düşüncelerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi), Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Karadağ, A. (2022). *Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Karaduman, H. ve Öztürk, C. (2014). Sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlık tutumlarına etkisi ve dijital vatandaşlık anlayışlarına yansımaları. *Journal of Social Studies Education Research*, 5(1), 38-78.
- Karaduman, H. (2011). *6. Sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarına etkisi ve öğrenme öğretme sürecine yansımaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü)
- Kara, T. ve Atasoy, E. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarının (2018) dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları bağlamında incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(41), 133-154.
- Keen, A. (2008). *The Cult of the Amateur: How blogs, MySpace, YouTube, and the rest of today's user-generated media are destroying our economy, our culture, and our values*. Broadway Business. New York, USA.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2011). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kim, M., and Choi, D. (2018). Development of youth digital citizenship scale and implication for educational setting. *Journal of Educational Technology and Society*, 21 (1), 155-171.
- Kirk, J. ve Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Metin, Ö. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık yeterliklerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi) Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5., 6. ve 7. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (t.b.). *Dijital okuryazarlık öğretmen kılavuzu*. Ankara. Erişim tarihi:18/05/2023 <http://cdn.eba.gov.tr/kitap/digital/#p=1>
- Öncül, B. (2020). *İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özkan, U. B. (2022). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2019). *8. Sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeyi ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

- Özmen, C. (2011). Sosyal bilgiler eğitiminde vatandaşlık aktarımı yaklaşımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 435-455.
- Özsoy, T. (2009). *Fastfood'dan facebook'a: İnternet bağımlılığı*. Akademik Bilişim Konferansı, 11-13 Şubat 2009 Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2009.
- Öztürk M. (2021). Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler. *Yüksek öğretim ve Bilim Dergisi* 11(2), 385-393.
<https://doi.org/10.5961/jhes.2021.457>
- Pala, Ş. M. (2023). Dijital vatandaşlığın sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarına yansımaları, *Journal of History School*, 63, 751-784.
- Parsak, M. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin dijital vatandaşlık alt boyutlarına göre incelenmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Payton, S. ve Hague, C. (2010). *Digital literacy in practice. case studies of primary and secondary classrooms*. futurelab innovation in education
<https://www.nfer.ac.uk/publications/FUTL06/FUTL06casestudies.pdf>
- Ribble, M. S. ve Bailey, G. D. (2007). *Digital citizenship in schools*. Eugene: International Society for Technology in Education. Washington DC: ISTE
- Ribble, M. (2011) . *Digital citizenship in schools* (2nd ed.). Eugene, OR: International Society for Technology in Education.
- Sari, İ. (2019). *Sosyal bilgiler eğitiminde öğretmenlere uygulanan seminer ve öğrencilere yapılan etkinliklerin katkıları bakımından dijital vatandaşlık olgusu*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sevigen, M. (2022). *Sosyal bilgiler dersi öğretiminde web 2.0 araçlarının kullanılmasının öğrencilerin dijital vatandaşlık düzeyine, akademik başarısına ve ders tutumuna etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Şen, G. F. (2022). *İlkokul öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık tutum ölçeği geliştirme: geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Takmak, U., Gazel, A. A. ve Utkugün, C. (2022). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 5(3) , 177-194 . DOI: 10.47477/ubed.1182543.
- Tan, B. ve Merey, Z. (2021). Ortaokul öğrencilerinin internet kullanımına ilişkin görüşlerinin dijital vatandaşlık kapsamında incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 162-193.
- Tüysüz, S. (2022). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*. Tuna Matbaacılık.
- Turan, S. ve Karasu-Avcı, E. (2018). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 28-38.
- UNICEF, (2017). Dijital çocuklarının durumu. Erişim tarihi 12.05.2023
<https://www.unicef.org/SOWC2017>
- Üstün, B. (2005). Çünkü iletişim çok şeyi değiştirir! *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 88-94.
- Yalman, E. ve Uzunöz, A. (2021). Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik. A. Uzunöz (Ed.), *Bilimsel Araştırma Becerileri ve Araştırmada Güncel Desenler Makale İncelemeleri ve Örnek Makale Çalışmalarıyla içinde* (s. 103-117). Ankara: Pegem Akademi.

- Yapay Zekâ ve Nesnelerin İnterneti (2020). Erişim tarihi: 12.06.2023
<https://ankaref.com/blog/yapay-zeka-ai-ve-nesnelerin-interneti-iot-11>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz M. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*, MEB Yayınları.
- Yılmaz, O. (2022). *Sosyal bilgilerde dijital vatandaşlık ve eğitime yönelik eğitim paydaşlarının deneyimlerinin araştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- We Are Social, (2023). *Digital 2023 global overview report*. Erişim tarihi 28.04.2023
<https://datareportal.com/reports/digital-2023-globaloverview-report>).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Nurgül ÇALIŞKAN

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Ayancık Lisesi, 2004

Lisans : Adnan Menderes Üniversitesi – Sosyal Bilgiler Eğitimi, 2008

Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi – Sosyal Bilgiler Eğitimi, 2023

Mesleki Deneyim

İş Yeri : İstanbul Çekmeköy Alemdağ Ortaokulu 2012-2015

İş Yeri : Ordu Fatsa Hasan Yahşi Ortaokulu 2015-2019

İş Yeri : Sinop Abalı Ortaokulu 2019-2022

İş Yeri : Samsun Yörükler Ortaokulu 2022 -

Yayın Listesi :

Çalışkan, N. ve Aktın, K. (2022). Ortaokul öğrencilerinin dijital ayak izi kavramına yönelik metaforları. S. Karabacak (Ed.). *Eğitim ve Bilim* içinde (167-184). İstanbul: Efe Akademi